

АДАМ УКУКТАРЫ АСПЕКТИНДЕГИ ИШКЕРДИК ИШМЕРДИКТИН ЖЕТЕКТӨӨЧҮ ПРИНЦИПТЕРИ

Бириккен Улуттар Уюмунун «коргоо, сактоо жана укуктук
коргоо каражаттары» жаатындагы алкактарын жүзөгө
ашыруу

АДАМ УКУКТАРЫ АСПЕКТИНДЕГИ ИШКЕРДИК ИШМЕРДИКТИН ЖЕТЕКТӨӨЧҮ ПРИНЦИПТЕРИ

Бириккен Улуттар Уюмунун «коргоо, сактоо жана укуктук
коргоо каражаттары» жаатындагы алкактарын жүзөгө
ашыруу

БИРИККЕН УЛУТТАР УЮМУ
Нью-Йорк жана Женева, 2011-жыл

АДАМ УКУКТАРЫНЫН
БИРИККЕН УЛУТТАРЫ
ЖОГОРКУ КОМИССАРДЫН БАШКАРМАЛЫГЫ

Эскертүү

Ушул басылмадагы колдонулуп жаткан белгилер жана материалды баяндоо Бириккен Улуттар Уюмунун Катчылыгы тарабынан тигил же бул өлкө, аймак, шаар, райондун же алардын бийликтерине карата же алардын чек араларынын делимитациясына карата кандайдыр бир пикирлерди билдирбейт.

Бириккен Улуттар Уюмунун документтеринин шарттуу белгилери баш тамгалардан жана сандардан турат. Текстте ушундай белгилер кездешкен учурда, алар Бириккен Улуттар Уюмунун тиешелүү документине көрсөтмө катары кызмат кылат.

HR/PUB/11/04

© 2011 Бириккен Улуттар Уюму
Бардык укуктар глобалдуу корголгон

МАЗМУНУ

I. МАМЛЕКЕТТИН КОРГООНУ КАМСЫЗ КЫЛУУ МИЛДЕТИ 3

А. БАЗАЛЫК ПРИНЦИПТЕР 3

В. ИШМЕРДИК ПРИНЦИПТЕРИ 5

II. АДАМ УКУКТАРЫН САКТООҮЧҮН КОРПОРАТИВДИК ЖООПКЕРЧИЛИК 17

А. БАЗАЛЫК ПРИНЦИПТЕР 17

В. ИШМЕРДИК ПРИНЦИПТЕРИ 21

III. УКУКТУК КОРГОО ПРИНЦИПТЕРИНЕ ЖЕТҮҮ МҮМКҮНДҮГҮ 35

А. БАЗАЛЫК ПРИНЦИП 35

В. ИШМЕРДИК ПРИНЦИПТЕРИ 37

Ушул жарыяланган макала Башкы Катчынын адам укуктары жана трансулуттук корпорациялар жана башка ишканалар боюнча атайын өкүлү тарабынан иштелип чыккан “Адам укуктарынын аспектидеги ишкердик ишмердиктин жетектөөчү принциптери: Бириккен Улуттар Уюмунун “коргоо, сактоо жана укуктук коргоо каражаттарына” карата алкактарын жүзөгө ашырууну” камтыйт. Атайын баяндамачы Жетектөөчү принциптерди ошондой эле өзүнүн Жетектөөчү принциптерге киришүү жана аларды иштеп чыкканга чейинки жол-жоболордун серебин камтыган Адам укуктары боюнча кеңештин (А/HRC/17/31) корутундулоочу баяндамасына тиркеме катары жөнөттү. Адам укуктары боюнча кеңеш жетектөөчү принциптерди өзүнүн 2016-жылдын 16-июнундагы17/4 резолюциясында жактырды.

ЖАЛПЫ ПРИНЦИПТЕР

Ушул жетектөөчү принциптер төмөнкүлөрдү таануудан келип чыгат:

- а) мамлекеттер тарабынан адам укуктарын сактоо, коргоо жана жүзөгө ашыруу боюнча кабыл алынган милдеттенмелерди;
- б) коомдун бардык иштеп жаткан мыйзамдарды сактоо жана адам укуктарын сыйлоо талабы коюлучу адистештирилген органдары катары адистештирилген функцияларды аткарып жаткан ишканалардын ролун;

с) укуктар жана милдеттенмелер бузулган учурда – алардын сакталуусун укуктук коргоонун тиешелүү эффективдүү каражаттарынын жардамы менен камсыздоо зарылчылыгы.

Ушул жетектөөчү принциптер бардык мамлекеттерге жана бардык трансулуттук жана башка ишканаларга алардын өлчөмдөрү, ишмердүүлүк тармактары, жайгашкан жери, менчигинин түрү жана структурасына карабастан колдонулат.

Ушул жетектөөчү принциптерди бирдиктүү бир бүтүн катары кароо жана жабыркаган өз алдынча адамдар жана коомдор сезилерлик жыйынтыктарга жетишүүсү үчүн, ошондой эле буга байланыштуу аларды социалдык туруктуу глобалдашууну камсыз кылууга салым катары түшүндүрүү үчүн алардын адам укуктарынын аспектиндеги ишкердик ишмердикке таандык болгон ченемдердеги жана тажрыйбадагы ролун жогорулатууда турган максаттарын негиз кылуу менен жекече жана жамааттык тартипте түшүндүрүү керек.

Ушул жетектөөчү принциптердеги эч бир нерсе, мамлекеттер балким эл аралык ченемдерге ылайык өзүнө кабыл алган же кабыл ала турган адам укуктары тармагындагы кандайдыр бир укуктук милдеттенмелерге доо кетирүүчү же болбосо жаңы эл аралык-укуктук милдеттенмелерди же чектөөлөрдү түзүүчү катары түшүндүрүлбөөгө тийиш.

Ушул жетектөөчү принциптер балким аярлуу болуунун же маргиналдашуунун жогорку тобокелчилигине дуушар болуп жаткан топторго же коомдорго таандык болгон өз алдынча адамдардын укуктарына жана керектөөлөрүнө, ошондой эле көйгөйлөрүнө өзгөчө көңүл буруу, ошондой эле эркектер жана аялдар бет келишүүсү мүмкүн болгон ар кандай тобокелчиликтерге талаптагыдай көңүл бөлүү менен кандайдыр бир басмырлоосуз жүзөгө ашырылууга тийиш.

I. МАМЛЕКЕТТИН АДАМ УКУКТАРЫН КОРГОО МИЛДЕТИ

A. БАЗАЛЫК ПРИНЦИПТЕР

- 1. Мамлекеттер өзүнүн аймагынын жана/же юрисдикциясынын чектеринде адам укуктарын үчүнчү жактар, анын ичинде ишканалар тарабынан бузуулардан коргоону камсыз кылууга тийиш. Бул эффективдүү саясат, мыйзам чыгаруу, ченемдик жөнгө салуу жана сот өндүрүшү аркылуу ушундай бузуулардын алдын алууга жана иликтөөгө багытталган зарыл болгон чараларды кабыл алууну, алар үчүн жазалоону жана зыяндын ордун толтурууну талап кылат.**

Түшүндүрмө

Адам укуктарынын эл аралык укуктарынын алкактарындагы мамлекеттердин милдеттенмелери өзүнүн аймактарынын жана/же юрисдикциясынын чектеринде өз алдынча адамдардын укуктарын урматтоону, коргоону жана жүзөгө ашырууну талап кылат. Бул үчүнчү жактар, анын ичинде ишканалар тарабынан адам укуктарын бузуулардан коргоону камсыздоо милдетин камтыйт.

Мамлекеттин коргоону камсыздоо милдети алардын жүрүм-турумунун ченеми болуп саналат. Ошондуктан мамлекеттер жеке субъекттер тарабынан адам укуктарынын бузулушу үчүн жоопкерчилик тартышпайт. Ошону менен бирге мамлекеттер бузуулар алардын эсебине киргизилиши мүмкүн болгондо же алар жеке субъекттер тарабынан жасалган бузуулардын алдын алуу жана иликтөө, алар үчүн жазалоо жана зыяндын ордун толтуртуу үчүн талаптагыдай чараларды көрбөгөн учурда, адам укуктарынын эл аралык укуктары боюнча өзүнүн милдеттенмелерин бузушу мүмкүн. Эреже катары, мамлекеттер бул чаралар боюнча чечимдерди кабыл алуу жаатында дискрециялык (жеке ыктыярга көз каранды) укуктарга ээ болушса дагы, алар жол берилген алдын алуучу чаралардын бүтүндөй диапазонун жана абалды оңдоо боюнча, анын ичинде саясий, мыйзам чыгаруу, ченемдик жана соттук мүнөздөгү чараларды эске алууга милдеттүү. Мамлекеттерге ошондой эле мыйзам алдындагы тендикти, аны колдонуудагы адилеттүүлүктү камсыз кылуу үчүн чараларды көрүү, ошондой эле талаптагыдай отчеттуулук, юридикалык белгилүүлүк жана процессуалдык жана укуктук транспаренттүүлүк жолу менен укуктун үстөмдүүлүк принцибин коргоо жана колдоо милдети жүктөлгөн.

Ушул бапта негизгинен алдын алуучу чараларга көңүл бөлүнөт, ошол эле учурда III бапта укуктук коргоо чаралары баяндалган.

2. Мамлекеттер өз аймагында жайгашкан жана/же алардын юрисдикциясынын астында турган бардык ишканалардан өз ишмердигинин алкактарында адам укуктарынын сакталышы боюнча эмнени күтөрүн так билдирүүлөрү керек.

Түшүндүрмө

Ушул тапта, эл аралык адам укуктарына ылайык, эреже катары, мамлекеттерден өз аймагында жайгашкан жана/же алардын юрисдикциясынын астында турган ишканалардын экстерриториалдык ишмердигин жөнгө салуу талап кылынбайт. Ошол эле учурда мындай жөнгө салуу, эреже катары таанылган юрисдикциялык негиз бар болгон учурда тыюу салынбайт. Бул шарттарда адам укуктары боюнча айрым келишим органдары алар келип чыгуу мамлекеттерине чет өлкөдө алардын юрисдикциясы астында турган ишканалар тарабынан бузуулардын алдын алуу боюнча чараларды көрүүнү сунуштайт.

Келип чыгуу мамлекеттеринде, өзгөчө эгерде мамлекет өзү ушул ишканаларга катышып же аларга колдоо көрсөтүп жаткан учурларда, алар чет өлкөдөгү ишканалардан адам укуктарынын сакталуусун күтө тургандыгы тууралуу ачык-айкын айтууга негиздүү саясий себептери бар. Мындай себептердин катарына ишканалар үчүн аларга өзүнүн логикалык негиздүү жана өзгөрбөгөн позициясын жеткирүү, ошондой эле мамлекеттин өзүнүн кадыр-баркын сактоо жолу менен божомолдоого боло турган чөйрө түзүү зарылчылыгы кирет.

Буга байланыштуу мамлекеттердин позициялары эң эле ар кандай мамилелер менен мүнөздөлөт. Алардын айрымдары экстерриториалдык кесепеттерге ээ болгон улуттук чараларды кабыл алууда турат. Ага “энелик” компанияларга бүт компаниянын глобалдуу өндүрүштүк ишмердүүлүгү тууралуу отчет берүүсү; сунуштама мүнөзүндөгү көп тараптуу документтер, анын ичинде Экономикалык кызматташуу жана өнүктүрүү уюму тарабынан кабыл алынган Көп улуттук ишканалар үчүн жетектөөчү принциптер; жана чет өлкөлүк инвестицияларды колдогон мекемелер тарабынан өндүрүштүк эффективдүүлүк ченемдеринин талаптары мисал боло алат. Башка мамилелер түздөн-түз экстерриториалдык таасирге жана колдонууга ээ болгон мыйзамды кабыл алууда турат. Бул жерге укук бузуу жасалган жерге карабастан, жарандык белгиси боюнча кылмыш жоопкерчилигине тартууга мүмкүнчүлүк бере турган кылмыш режимдери кирет. Мамлекеттердин аракеттеринин болжолдуу жана иш жүзүндөгү жөндүүлүгү ар кандай факторлордон, мисалы,

алар көп жактуу макулдашууда каралганбы же жокпу, көз каранды болушу мүмкүн.

В. ИШМЕРДҮҮЛҮК ПРИНЦИПТЕРИ

МАМЛЕКЕТТЕРДИН ЧЕНЕМДИК ЖӨНГӨ САЛУУ ЖАНА САЯСАТ ЖААТЫНДАГЫ ЖАЛПЫ ФУНКЦИЯЛАРЫ

3. Өзүнүн коргоону камсыздоо боюнча милдеттенмелерин аткарууда мамлекеттер төмөнкүлөрдү аткарууга тийиш:

- а) ишканалардан адам укуктарынын сакталышын талап кылуу жана мындай мыйзамдардын адекваттуулугун мезгил-мезгили менен баалоо, кайсы болбосун кемчиликтерди жоюу болгон мыйзамдардын сакталышын камсыз кылуу;**
- б) ишканаларды түзүүнү жана учурдагы ишмердүүлүгүн жөнгө салуучу корпоративдик укук ченемдери сыяктуу башка мыйзамдар жана саясат токтотпостон, тетиписинче, ишканалардын адам укуктарын сактоосуна өбөлгө түзүшүн камсыз кылуу;**
- с) ишканаларга алардын ишмердүүлүгүнүн алкактарында адам укуктарын сактоо ыкмалары боюнча эффективдүү жетектөөчү көрсөтмөлөрдү сунуштоо;**
- д) ишканаларды колдоо жана зарылчылык болсо, алар тарабынан адам укуктарына тийгизген таасир этүүнү кандайча жоюп жаткандыгы тууралуу маалымат берүүсүн талап кылуу.**

Түшүндүрмө

Мамлекеттер ишканалар бардык учурларда мамлекет тарабынан аракетсиздикти артык көрөт же аны пайдаланышат дегенди негиз кылууга болбойт; алар ишканалардын адам укуктарын сактоосуна өбөлгө түзүүчү улуттук жана эл аралык, милдеттүү жана ыктыярдуу чаралардын кандайдыр бир рационалдуу топтомун кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн карап көрүүсү керек.

Ишканалар тарабынан адам укуктарын сактоо маселелерин тикелей же кыйыр жөнгө салуучу иштеп жаткан мыйзамдарды аткарылышын камсыздоого жөндөмсүздүк, мамлекеттин тажрыйбасындагы орчундуу укуктук кемчиликтер менен шартталган учурлар сейрек эмес. Тиешелүү мыйзамдар

басмырлоого жол бербөө жана эмгек мыйзамы жөнүндө мыйзамдардан баштап экологиялык жана мүлктүк мыйзамдарга, жеке жашоонун кол тийбестиги жана коррупцияга каршы күрөшүү жөнүндө мыйзамдарга чейин өзгөрүшү мүмкүн. Ошондуктан мамлекеттер мындай мыйзамдарды аткаруу ушул тапта канчалык эффективдүү камсыздалып жаткандыгы жөнүндөгү маселени көз жаздымдан чыгарбашы, эгерде мындай болбосо, эмне үчүн мындай болуп жаткандыгын жана кандай чаралар абалды чындап өзгөртө аларын аныктоо маанилүү.

Мамлекеттер бул мыйзамдар өзгөрүлүп жаткан кырдаалдардын көрүнүшүндө зарыл болгон камтууну камсыздап жатабы же жокпу жана алар тиешелүү саясат менен катар ишканалардын адам укуктарын сакташына өбөлгө түзүүчү чөйрө түзүп жатабы же жокпу, бул дагы мааниге ээ. Мисалы, укук ээлерин жана ишканаларды коргоо үчүн көп учурда укук жана саясаттын айрым тармактарына, анын ичинде жер пайдаланууга жетүү мүмкүндүгүн жөнгө салуу, анын ичинде жерге ээлик кылууга же жер пайдаланууга укуктарды берүү жаатында олуттуу түшүнүктүүлүктү киргизүү керек.

Ишканаларды түзүүнү, алардын учурдагы ишмердигин жөнгө салуучу мыйзамдар жана саясат, мисалы баалуу кагаздарды жүгүртүүнү жөнгө салуучу корпоративдик укуктар жана мыйзамдар ишканалардын жүрүм-турумун түздөн-түз аныктайт. Ошону менен бирге алардын адам укуктары үчүн кесепеттерин ушул кезге чейин дээрлик начар элестетет. Мисалы, баалуу кагаздарды жүгүртүүнү жөнгө салуучу корпоративдик укуктардын жана мыйзамдардын ченемдеринде, компанияларга жана алардын кызматкерлерине, алардан бул тармакта эмне талап кылынаары жөнүндө айтпаганыбызда дагы адам укуктарын сактоо тармагында эмнени жасоого уруксат бериле тургандыгы түшүнүксүз. Бул жааттагы мыйзамдар жана саясаттар, корпорациялардын директорлор кеңеши сыяктуу иштеп жаткан жетектөөчү структуралардын ролун талаптагыдай эске алуу менен ишканаларга адам укуктарын сактоого мүмкүндүк берүүчү жетишерлик жетектөөчү көрсөтмөлөрдү кароого тийиш.

Ишканаларга адам укуктарын сактоо жаатындагы жетектөөчү көрсөтмөлөрдө күтүлүүчү жыйынтыктар көрсөтүлүүгө тийиш жана алар эң мыкты тажрыйба жөнүндө маалымат алмашууну колдоого тийиш. Алар талаптагыдай ыкмаларга, анын ичинде адам укуктары жөнүндө тийиштүү кам көрүү принцибине, ошондой эле гендердик проблематикага карата эффективдүү мамиле ыкмалары, түпкүлүктүү элдер, аялдар, улуттук же этникалык азчылык, диний жана тилдик азчылыктар, балдар, майыптар, ошондой эле эмгек мигранттары жана алардын үй-бүлөлөрү бет келишүүсү мүмкүн болгон конкреттүү көйгөйлөрдү эске алуу менен аярлуулук жана/же маргиналдашуу маселелери жаатындагы сунуштамаларды камтууга тийиш.

Париж принциптерине дал келген улуттук укук коргоо мекемелери мамлекеттерге тиешелүү мыйзамдар алардын укук коргоо милдеттенмелери менен дал келеби жана алар эффективдүү аткарылып жатабы аныктоодо, ошондой эле ишканаларга жана башка мамлекеттик эмес субъекттерге адам укуктары тармагындагы жетектөөчү көрсөтмөлөрдү берүүгө көмөк көрсөтүүдө маанилүү роль ойноого тийиш.

Ишканалардын, алардын адам укуктарына тийгизген таасирин кандай жол менен чечип жаткандыгы тууралуу маалымат берүүсү, жабыркаган кызыкдар тараптар менен расмий эмес жолугушуулардын алкагында дагы, ошондой эле расмий ачык отчеттор формасында дагы жүзөгө ашырылышы мүмкүн. Колдоо көрсөтүү, зарылчылык болгондо мамлекет тарабынан мындай маалымат берүүнө талап кылуу ишканалардын адам укуктарын сактоосуна көмөктөшүү үчүн орчундуу мааниге ээ. Талаптагыдай маалымат берүүгө түрткү берүүчү стимулдар, мындай отчеттуулукка соттук же административдик териштирүүлөр болгон учурда маани берүүчү жоболорду камтый алмак. Маалымат берүү жаатындагы талаптар ишканалардын ишмердүүлүк мүнөзү же мындай ишмердүүлүк шарттары адам укуктары үчүн орчундуу тобокелчилик түзгөн учурларда өзгөчө актуалдуу болушу мүмкүн. Бул жааттагы саясат жана мыйзамдар билдирүүлөрдүн жеткиликтүүлүгүн дагы, ошондой эле тактыгын дагы камсыз кылууга жардам берүү менен ишканаларга эмнени жана кандайча билдирүү керектиги жөнүндөгү маселеге зарыл болгон ачыктыкты киргизиши ыктымал.

Кайсы нерсе талаптагыдай маалымат болуп саналарын аныктоочу кандай болбосун жобо, мындай маалымат өз алдынча адамдардын жана объекттердин коопсуздугу жана корголуусу үчүн пайда кылуусу мүмкүн болгон тобокелчиликтерди; коммерциялык жашыруун сырды сактоого карата мыйзамдуу талаптарды; ошондой эле компаниялардын өлчөмдөрүндөгү жана түзүмдөрүндөгү айырмачылыктарды эске алууга тийиш.

Финансылык отчеттуулукка карата талаптар айрым учурларда адам укуктарына таасир этүү ишкананын экономикалык ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугуна “материалдык” же “орчундуу” таасирин тийгизиши мүмкүн экендигин так көрсөтүүгө тийиш.

МАМЛЕКЕТТИН ЖАНА ИШКАНАЛАРДЫН БАЙЛАНЫШЫ

4. Мамлекеттер мамлекеттин менчигинде турган же ал көзөмөлдөп турган же болбосо мамлекеттик агенттиктердин орчундуу колдоосу

астындагы жана кызматтарынан колдонуп жаткан ишканалар тарабынан адам укуктарын бузуулардан коргоо боюнча, мисалы, экспортко насыя берүү жана мамлекеттик камсыздандыруу же инвестицияларга кепилдик берүү, анын ичинде зарылчылык болсо адам укуктары боюнча талаптагыдай кам көрүү принциптерин сактоо жөнүндөгү талаптарды орнотуу жолу менен кошумча кадамдарды жасашы керек.

Түшүндүрмө

Эл аралык адам укуктарына ылайык, ар бир мамлекет өз алдынча негизги милдеттенме алып жүрүүчү болуп саналат, ал эми бардык мамлекеттер биригип адам укуктарынын сакталышынын эл аралык режиминин кепилдиги болуп саналышат. Анын ичинде ишкана мамлекет тарабынан көзөмөлдөнүп жатса же анын аракеттери башкача жол менен мамлекеттики деп эсептелсе, адам укуктарынын ушул ишкана тарабынан бузулуусу мамлекеттин өзүнүн эл аралык-укуктук милдеттенмелеринин бузулуусуна алып келиши мүмкүн. Мындан тышкары, ишкана мамлекет менен канчалык тыгызыраак байланышта болсо же ал мыйзамга ылайык түзүлгөн органдан же салык төлөөчүлөрдүн колдоосунан канчалык көп көз каранды болсо, мамлекеттин ушул ишкана тарабынан адам укуктарынын сакталуусун камсыз кылуу боюнча саясат жүргүзүшү үчүн себептери ошончолук негиздүү болуп калат.

Мамлекеттер ишканаларга ээ болгон же аларды көзөмөлдөгөн учурларда, алар адам укуктарынын сакталуусуна тиешелүү болгон саясат, мыйзам жана мыйзам алдындагы актыларды жүзөгө ашырууну камсыз кылуу үчүн кыйла кененирээк мүмкүнчүлүктөргө ээ болот. Эреже катары, жогорку звенонун жетекчилери мамлекеттик ведомстволордын алдында отчет беришет жана тиешелүү мамлекеттик департаменттер контролдоо жана көзөмөл жүргүзүү, анын ичинде адам укуктарына талаптагыдай кам көрүү принциптерин эффективдүү сактоо үчүн көбүрөөк укуктарга ээ (Бул ишканалар адам укуктарынын сакталышы үчүн корпоративдик жоопкерчилик алып жүрүшөт, бул тууралуу II бапта айтылат).

Ишканаларга колдоо жана кызматтарды көрсөтүү менен мамлекетке расмий же расмий эмес байланышкан мекемелердин кеңири чөйрөсү алектениши мүмкүн. Алардын катарына экспортту насыялоо, мамлекеттик камсыздандыруу же инвестицияларга кепилдик берүү боюнча агенттиктер, өнүктүрүү маселелери боюнча агенттиктер жана өнүгүүнү каржылоо менен алектенген мекемелер кирет. Мындай мекемелер бенефициар-ишканалардын адам укуктарына иш жүзүндөгү же потенциалдуу жагымсыз таасирлерин эске албаган учурларда, алар кадыр-барк, каржы, саясий жана мындай зыяндарды жабуу менен потенциалдуу юридикалык чыгымдардын көз карашынан

алганда өзүн өзү тобокел абалга алып келишет жана ошону менен алар мамлекет бет келишип жаткан укук коргоо көйгөйлөрүн тереңдетиши мүмкүн.

Ушул тобокелчиликтерди эске алганда мамлекеттер мекемелердин өздөрү дагы, ошондой эле ишканалар дагы, же алардын колдоосун алып жаткан долбоорлор тарабынан адам укуктары боюнча талаптагыдай кам көрүүнү камсыз кылууга колдоо көрсөтүүсү, зарылчылык болгон учурда талап кылуусу керек. Адам укуктарына талаптагыдай кам көрүүнү камсыздоону талап кылуу, ишкананын ишмердүүлүгүнүн мүнөзү же мындай ишмердүүлүктүн шарттары адам укуктары үчүн олуттуу тобокелчилик менен коштолгон учурларда көбүрөөк орундуу көрүнөт.

- 5. Мамлекеттер ишканалар менен келишимдерди түзүп жатканда же алардын кызыкчылыктарында адам укуктарын ишке ашырууга таасирин тийгизиши мүмкүн болгон кызматтарды көрсөтүү үчүн мыйзам чыгаруу актыларын кабыл алууда өздөрүнүн адам укуктары жаатындагы эл аралык милдеттенмелерин аткаруу максатында талаптагыдай көзөмөлдөө жүргүзүүлөрү керек.**

Түшүндүрмө

Мамлекеттер, алар адам укуктарын ишке ашырууга таасирин тийгизиши мүмкүн болгон кызматтарды көрсөтүү тармагын менчиктештерип алган учурда адам укуктарынын эл аралык укуктары боюнча өз милдеттенмелеринен бошотулбайт. Мамлекеттин, ушундай кызматтарды көрсөтүүчү ишканалар мамлекеттин укук коргоо милдеттенмелерине ылайык аракеттенүүсүн камсыз кылууга жөндөмсүздүгү, мамлекеттин өзү үчүн кадыр-барк жана укук жаатындагы кесепеттерге алып келиши мүмкүн. Кызмат көрсөтүүгө тиешелүү келишимдерде же ыйгарым укуктарды берүүчү мыйзамдагы зарыл болгон кадам катары мамлекет ушул ишканалардын адам укуктарын сактоо жаатында эмнени күтө тургандыгын так көрсөтүүсү керек.

Мамлекеттер ишканалардын ишмердүүлүгүнө эффективдүү көзөмөл жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн анын ичинде талаптагыдай көз карандысыз мониторинг жүргүзүүнүн жана отчеттуулук механизмдеринин эсебинен камсыз кылуулары зарыл.

- 6. Мамлекеттер, алар менен коммерциялык келишимдерди ишке ашырып жаткан ишканалардын адам укуктарын сактоосуна колдоо көрсөтүүгө тийиш.**

Түшүндүрмө

Мамлекеттер ишканалар менен көп сандаган коммерциялык келишимдерди ошондой эле мамлекеттик сатып алуулардын алкагында жүзөгө ашырат. Бул мамлекеттерге – жекече жана жамааттык негизде – адам укуктары жөнүндө маалыматтуулукту жогорулатуу жана аларды ушул ишканалардын, анын ичинде мамлекеттердин улуттук жана эл аралык укук боюнча тиешелүү милдеттенмелерин талаптагыдай эске алуу менен келишимдердин шарттары аркылуу сакталышын колдоонун уникалдуу мүмкүнчүлүктөрүн берет.

КАГЫЛЫШУУЛАРДАН ЖАБЫРКАГАН АЙМАКТАРДАГЫ ИШКАНАЛАРДЫН АДАМ УКУКТАРЫН САКТООСУН КАМСЫЗ КЫЛУУ

7. Кагылышуулардан жабыркаган аймактарда адам укуктарын одоно бузуулардын жасалышынын жогорку тобокелчилигинен улам, мамлекеттер, мындай аймактарда иштеп жаткан ишканалар мындай бузууларды жасоого катышпоосун камсыздоого көмөк көрсөтүүсү керек, анын ичинде төмөнкү жолдор менен:

а) ишканаларга адам укуктарына байланышкан ишмердик жана ишкер мамилелер менен шартталган тобокелчиликтерди аныктоого, алдын алууга жана жумшартууга жардам берүү үчүн алар менен байланыштардын кыйла эрте баскычтарында жөнгө салуу;

б) ишканаларга гендердик жана сексуалдык зомбулукка өзгөчө көңүл буруу менен адам укуктарын бузулуулардын жогорку тобокелчиликтерин баалоо жана жоюу үчүн талаптагыдай жардам көрсөтүү;

с) кырдаалды оңдоо максатында, адам укуктарынын одоно бузулуусуна тиешеси бар жана кызматташудан баш тарткан ишканаларга мамлекеттик колдоо жана кызматтардан пайдалануу мүмкүнчүлүгүн камсыздоодон баш тартуу;

д) адам укуктарынын одоно бузууларын жасоого ишканалардын катышуу тобокелчилигин жоюу ишинде жүргүзүлүп жаткан саясат, мыйзам, мыйзам алдындагы актылардын жана укук колдонуу чараларынын натыйжалуулугун камсыз кылуу.

Түшүндүрмө

Ишканалардын катышуусу менен адам укуктарынын айрым өтө одоно бузулуулары аймактын, ресурстардын же өкмөттүн өзүнүн үстүнөн көзөмөлдөө үчүн күрөш жүрүп жаткандагы жана адам укуктарынын режими талаптагыдай иштешин күтүү мүмкүн болбой калгандагы карама-каршылык мезгилинде жасалат. Жоопкерчиликти ишканалар барган сайын мамлекеттерге ушундай татаал шарттарда адам укуктарына зыян келтирүүгө тиешелүү болуудан кантип качууга боло тургандыгы тууралуу сунуштарды сурап көп кайрылышат. Инновациялык жана реалдуу мамилелер зарыл. Анын ичинде көбүнчө кагылышуулардын мезгилинде жасалуучу сексуалдык жана гендердик зомбулук тобокелчиликтерине көңүл буруу маанилүү.

Бардык мамлекеттер жериндеги кырдаал начарлаганга аз калганда мындай көйгөйлөрдүн келип чыгуу мүмкүнчүлүгүн божомолдоосу маанилүү. Кагылышуулардан жабыркаган райондордо “кабыл алуучу” мамлекет ушул райондордун үстүнөн натыйжалуу көзөмөлдөөнү жоготкондугуна байланыштуу адам укуктарын талаптагыдай сакталуусун камсыздоо жөндөмүн жоготушу мүмкүн. Ошондуктан, сөз трансулуттук корпорациялар тууралуу болуп жатканда, алардын “келип чыгуу” мамлекеттери ишканалар адам укуктарынын бузулуусуна тиешелүү болуп калбашы үчүн ушул корпорацияларга, ошондой эле кабыл алуучу мамлекеттерге көмөк көрсөтүүдө өзүнүн ролун ойноого тийиш; ошону менен бирге орчундуу кошумча жардамды коңшу мамлекеттер дагы көрсөтө алышат.

Саясатта ири макулдашууга жетишүү жана ишканаларга талаптагыдай жардам көрсөтүү максатында, мындай кырдаалдарда келип чыгуу мамлекеттери өнүктүрүү максатында жардам көрсөтүү боюнча өзүнүн өнүктүрүү максатында жардам көрсөтүү боюнча агенттиктеринин, тышкы иштер жана соода министрликтеринин жана алардын борбор калааларында жайгашкан жана элчиликтеринде сунушталган экспортту каржылоо боюнча мекемелеринин, ошондой эле кабыл алуучу өкмөттүн ушул мекемелери жана органдарынын ортосундагы кызматташууну чыңдоого көмөктөшүүлөрү керек; мамлекеттик уюмдарды жана ишканаларга мындай көйгөйлөрдүн келип чыгуу тобокелчилиги тууралуу эскертүү үчүн эрте алдын алуу көрсөткүчтөрүн иштеп чыгуусу; ошондой эле мындай кырдаалдарда кызматташууну каалабагандыгы үчүн ишканалардын талаптагыдай жоопкерчилигин алдын ала караштыруу, анын ичинде аларга мамлекеттик колдоо же кызматтарды көрсөтүүнү жоюу же баш тартуу формасында, ал эми буга мүмкүн болбогон учурда келечекте мындай колдоонун алар үчүн жеткиликтүүлүгүн жабуу формасын кароо зарыл.

Мамлекеттер ишканаларга кагылышуулардан жабыркаган райондордо адам укуктарынын одоно бузулууларына тиешелүү болуп калуунун жогорку коркунучу тууралуу эскертүүлөрү керек. Алар өздөрүнүн саясаты, мыйзамы, мыйзам алдындагы актылары жана укукту кабыл алуу чаралары анын ичинде

ишканалар тарабынан адам укуктары боюнча талаптагыдай кам көрүүнү көрсөтүүгө тиешелүү болгон жоболорду кабыл алуу жолу менен мындай жогорку тобокелчиликтен качууда канчалык натыйжалуу экендиги тууралуу маселени талдоолору керек. Кемчиликтер аныкталган учурда мамлекеттер аларды жоюу боюнча талаптагыдай чараларды көрүүлөрү зарыл. Бул адам укуктарын одоно бузууну жасап жаткан же жасалышына өбөлгө түзгөн өз аймагында жайгашкан ишканалардын жана/же алардын юрисдикциясынын астында аракеттенген ишканалардын жарандык, административдик же кылмыш жоопкерчилик маселелерин карап чыгууну талап кылышы мүмкүн. Мындан тышкары, мындай аракеттердин алдын алуу жана жол бербөө, ошондой эле натыйжалуу жамааттык демилгелерге мамлекет колдоо көрсөтүү үчүн көп тараптуу мамилелерди кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн карап чыгуу керек.

Бул чаралардын бардыгы мамлекеттердин куралдуу кагылышуулар кырдаалдарындагы эл аралык гуманитардык укуктар боюнча, ошондой эле эл аралык кылмыш укугу боюнча милдеттенмелерин толуктайт.

МАКУЛДАШЫЛГАН САЯСАТТЫ КАМСЫЗ КЫЛУУ

- 8. Ишкердик ишмердик тажрыйбасын аныктоочу мамлекеттик ведомстволор, агенттиктер жана башка мамлекеттик мекемелер мамлекеттин укук коргоо милдеттенмелери тууралуу кабардар болушу жана өзүнүн тиешелүү мандаттарын аткарууда аларды сакташы үчүн мамлекеттер анын ичинде аларга тиешелүү маалыматты, даярдоону жана колдоону камсыздоо жолу менен камсыз кылууга тийиш.**

Түшүндүрмө

Мамлекеттердин укук коргоо милдеттенмелери жана ишкердик ишмердүүлүк тажрыйбасын аныктоочу укук коргоо милдеттенмелеринин ортосунда мындан ары такыр карама-каршылыктар жок. Ошону менен бирге кээде мамлекеттерге коомдун ар кандай керектөөлөрүн макулдашуу үчүн оор чечимдерди кабыл алууга туура келет. Зарыл болгон тең салмактуулукка жетишүү максатында мамлекеттерге улуттук саясаттын вертикалдуу жана горизонталдуу макулдашуусун камсыздоого багытталган ишкердик жана адам укуктары жаатындагы күн тартибин айкалыштыруу үчүн кеңири мамилени кабыл алуу керек.

Вертикалдуу макулдашылган саясат зарыл болгон саясатка, мыйзамга жана процедураларга ээ болгон мамлекеттерге өзүнүн эл аралык укук боюнча укук коргоо милдеттенмелерин аткарууга мүмкүндүк берет. Горизонталдуу макулдашылган саясат ишкердик ишмердик тажрыйбасын аныктоочу ведомстволорго жана мекемелерге, анын ичинде корпоративдик укуктардын

маселелери жана баалуу кагаздарды жүгүртүү, инвестициялар, насыялоо жана экспортту камсыздандыруу, соода жүргүзүү жана эмгек мамилеринин маселелери менен алектенген ведомстволорго жана мекемелерге, алар өкмөттүн укук коргоо милдеттенмелери тууралуу кабардар болушу жана ушул милдеттенмелерге ылайык аракеттенүүсү үчүн улуттук жана субулуттук деңгээлде колдоо көрсөтүүнү билдирет.

9. Мамлекеттер башка мамлекеттер же ишканалар менен ишкер саясий максаттарына байланышкан, анын ичинде инвестициялык макулдашуулардын же келишимдердин алкактарындагы жетишүүлөрдүн процессинде өзүнүн укук коргоо милдеттенмелерин аткаруусу үчүн ички саясат тармагындагы зарыл болгон ыкмалардын эркиндигин сакташы керек.

Түшүндүрмө

Мамлекеттер тарабынан же болбосо башка мамлекеттер же болбосо ишканалар тарабынан түзүлгөн экономикалык макулдашуулар, мисалы, эки тараптуу инвестициялык макулдашуулар, эркин соода жүргүзүү жөнүндөгү макулдашуулар же инвестициялык долбоорлорго тиешелүү болгон келишимдер, мамлекеттер үчүн жаңы экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Бирок ошону менен бирге алар өкмөттөрдүн ички саясат тармагындагы ыкмалардын эркиндигине таасирин тийгизиши мүмкүн. Мисалы, эл аралык инвестициялык макулдашуулардын шарттары мамлекеттердин жаңы укук коргоо мыйзамын толук аткаруу ишиндеги мүмкүнчүлүктөрүн чектеши мүмкүн же аны ишке ашырган учурда алар үчүн эл аралык арбитраж тарабынан сөзсүз аткаруу керек болгон чечимдерди кабыл алуу тобокелчилигин түзүшү ыктымал. Ошондуктан мамлекеттер мындай макулдашуулардын шарттарына ылайык адам укуктарын коргоо үчүн ошол эле учурда инвесторлорду зарыл болгон коргоону камсыз кылуу менен талаптагыдай саясатты жана жөнгө салуучу мүмкүнчүлүктөрдү камсыз кылуусу керек.

10. Ишкердикке байланышкан маселелер менен алектенген көп тараптуу мекемелердин мүчөсү катары аракеттенген мамлекеттер төмөнкүлөрдү аткарууга тийиш:

а) бул мекемелер өзүнүн мүчө-мамлекеттеринин алар өзүнүн коргоо боюнча милдеттенмелерин аткаруу ишиндеги мүмкүнчүлүктөрүн чектебешине жана ишканалардын адам укуктарын аткаруусуна тоскоол болбошун камсыз кылууга жетишүүгө;

б) бул мекемелерди өзүнүн тиешелүү мандаттарынын жана мүмкүнчүлүктөрүнүн алкактарында ишканалардын адам укуктарын сакташына көмөк көрсөтүүсүн колдоо жана тиешелүү өтүнүч боюнча, ишканалардын адам укуктарын бузуулардан коргоо боюнча мамлекеттерге өзүнүн милдеттенмелерин аткарууга, анын ичинде техникалык көмөктөшүү, потенциалды чыңдоо жана маалыматтуулукту жогорулатуу багытында жардам берүү;

с) жалпы түшүнүккө көмөктөшүү ишинде ушул жетектөөчү принциптерге таянуу жана адам укуктарынын аспектиндеги ишкердик ишмердикке тиешелүү көйгөйлөрдү чечүүдө эл аралык кызматташууну өнүктүрүү.

Түшүндүрмө

Саясаттагы олуттуу макулдашылгандык ошондой эле эл аралык деңгээлде, анын ичинде мамлекеттер ишкердикке байланышкан маселелер менен алектенген көп тараптуу мекемелерге катышып жаткан учурларда, анын ичинде эл аралык соода жана каржы мекемелеринде зарыл. Мындай мекемелердин ишине катышуу менен мамлекет өзүнүн эл аралык укук боюнча укук коргоо милдеттенмелерин сактап калат.

Мындай мекемелердин багыты боюнча потенциалды чыңдоо жана маалыматтуулукту жогорулатуу бардык мамлекеттердин өзүнүн коргоо милдеттенмелерин аткаруусуна жардам көрсөтүү ишинде, анын ичинде көйгөйлөр тууралуу маалымат алмашуу жана эң мыкты тажрыйбага шарттарды түзүү аркылуу өтө маанилүү роль ойношу мүмкүн, мындай кылуу менен кыйла макулдашылган мамилелерди кабыл алууга өбөлгө түзүлөт.

Эл аралык мекемелер жаатындагы жамааттык аракеттер мамлекеттерге ишканалар тарабынан адам укуктарын сактоо маселесинде оюн эрежелерин теңдөөгө жардам бере алат, бирок буга артта калгандарды тартуунун эсебинен жетишүү керек. Мамлекеттер, көп тараптуу мекемелер жана башка кызыкдар тараптардын ортосундагы кызматташуу дагы маанилүү роль ойношу мүмкүн.

Ушул жетектөөчү принциптер бул тармактагы жалпы багыттарды аныктайт; ошондой эле бардык тиешелүү тараптардын белгилүү бир ролдорун жана жоопкерчиликтерин эске алуучу топтомо позитивдүү эффект түзүү үчүн натыйжалуу негиз катары кызмат кыла алмак.

II. АДАМ УКУКТАРЫН САКТОО ҮЧҮН КОРПОРАТИВДИК ЖООПКЕРЧИЛИК

A. БАЗАЛЫК ПРИНЦИПТЕР

11. Ишканалар адам укуктарын сактоого тийиш. Бул алардын башкалардын адам укуктарын бузуудан качууга жана алар көрсөткөн таасирден улам адам укуктары үчүн жагымсыз кесепеттерди жоюуну билдирет.

Түшүндүрмө

Адам укуктарын сактоо үчүн жоопкерчилик бардык ишканалардан, алар өз ишмердүүлүгүн кайсы жерде ишке ашырса дагы күтүлгөн жүрүм-турумдун бүт жалпы ченеми болуп саналат. Ал мамлекеттердин өзүнүн жеке укук коргоо милдеттенмелерин аткаруу мүмкүнчүлүктөрүнөн жана/же даярдыгынан көз каранды эмес же бул милдеттенмелерди азайтпайт. Мындай жоопкерчилик адам укуктарын коргоочу улуттук мыйзамдарды жана мыйзам алдындагы актыларды аткаруу милдеттенмелеринен тышкары өкүм сүрөт.

Адам укуктарына жагымсыз таасир этүүлөрдү жоюу, анын алдын алуу, жумшартуу жана зарылчылык болсо, зыяндын ордун толтуруу үчүн талаптагыдай чараларды кабыл алуу менен коштолгон.

Ишканалар адам укуктарын колдоо жана дем берүү максатында, ушул укуктарды жүзөгө ашырууга өбөлгө түзө ала турган башка милдеттенмелерди кабыл алып же башка ишмердүүлүк менен алектене алышат. Бирок бул алардын ишмердигинин алкагында адам укуктарын сактабоонун ордун толтура албайт.

Ишканалар мамлекеттердин өзүнүн укук коргоо милдеттенмелерин аткаруу боюнча мүмкүнчүлүктөрүнө, анын ичинде соттук механизмдердин кадыр-баркын начарлатышы мүмкүн болгон чаралар аркылуу доо кетирбеши керек.

12. Ишканалардын адам укуктарын сактоо үчүн жоопкерчилиги эл аралык таанылган адам укуктарына жайылтылат, ал Эл аралык эмгекти уюштуруунун негиз болуучу принциптери жана эмгек жаатындагы укуктар тууралуу декларациясында баяндалган негиз болуучу укуктарга тиешелүү болгон Адам укуктары жана принциптер жөнүндөгү эл аралык билде бекитилген укуктар катары түшүнүлөт.

Түшүндүрмө

Ишканалар эл аралык таанылган адам укуктарынын дээрлик бүтүндөй тармагына таасирин тийгизиши мүмкүн болгондуктан, алардын ушул

укуктарды сактоо үчүн жоопкерчилиги ушундай бардык укуктарга жайылтылат. Тажрыйба жүзүндө өз алдынча тармактарда же айрым кырдаалдарда айрым адам укуктары башкаларга салыштырмалуу жогорку тобокелчиликке дуушар болушу ыктымал жана ушул себептен улам аларга өтө көп көңүл бурулат. Ошону менен бирге кырдаалдар өзгөрүшү мүмкүн, ошондуктан бардык адам укуктары мезгил-мезгили менен карап чыгуунун предмети болуп саналууга тийиш.

Эл аралык таанылган негизги адам укуктарынын кадыр-барктуу тизмеси Адам укуктары тууралуу эл аралык биллде (Адам укуктарынын жалпы декларациясы, ошондой эле анын алкагында код ыйгарылган негизги келишимдерден турат: Жарандык жана саясий укуктар жөнүндө эл аралык пакт жана Экономикалык, социалдык жана маданий укуктар жөнүндө эл аралык пакт) камтылган; аны ЭЭУнун базалык сегиз конвенциясында бекитилген, Негиз болуучу принциптер жана эмгек жаатындагы укуктар тууралуу декларацияда баяндалган негизги укуктарга тиешелүү принциптер толуктайт. Адам укуктарын сактоо үчүн ишканалардын жоопкерчилиги мурдагыдай эле негизинен тиешелүү юрисдикцияларда аракеттенген улуттук мыйзамдардын жоболору менен жөнгө салынуучу укуктук жоопкерчилик жана укук колдонуу маселелеринен айырмаланат.

Кырдаалдарга жараша ишканалардан балким башка ченемдерди дагы эске алуу талап кылынышы мүмкүн. Мисалы, ишканалар алардын адам укуктарына жагымсыз таасирин тийгизген учурларда өзгөчө көңүл бурууга муктаж болгон конкреттүү топторго же коомдорго таандык болгон адамдардын адам укуктарын сакташы керек. Буга байланыштуу Бириккен Улуттар Уюмунун алкагында түпкүлүктүү элдер; аялдар; улуттук же этникалык, диний жана тилдик азчылыктар; балдар; майыптар; ошондой эле эмгек мигранттары жана алардын үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктары жөнүндө кошумча келишимдер кабыл алынган. Мындан тышкары куралдуу кагылышуу кырдаалдарында ишканалар эл аралык гуманитардык укук ченемдерин сакташы керек.

13. Адам укуктарын сактоо милдети ишканалардан төмөнкүлөрдү талап кылат:

- а) өз ишмердигинин алкагында адам укуктарына жагымсыз таасир этүүдөн же ага көмөктөшүүдөн качуу жана мындай учур орун алган учурда мындай таасир этүүнүн кесепеттерин жоюу;**
- б) адам укуктарына алардын ишмердигине, продукциясына же кызматтарына түздөн-түз байланышкан жагымсыз таасир кылуунун алдын алууга же жумшартууга, эгерде алар мындай таасир этүүгө түздөн-түз көмөктөшпөсө дагы умтулуу.**

Түшүндүрмө

Ишканалар адам укуктарына жагымсыз таасир этүүгө өзүнүн жеке ишмердигинин алкагында же болбосо башка тараптар менен өзүнүн ишкер мамилелеринин жыйынтыгында тиешелүү болушу мүмкүн. 19-жетектөөчү принципте ишканалар мындай кырдаалдарда кандай аракеттенүүсү керектиги тууралуу толугураак айтылат. Ушул жетектөөчү принциптердин максаттары үчүн ишкананын “ишмердиги” аракетти дагы, ошондой эле аракетсиздикти дагы билдирет; ал эми анын “ишкер мамилелери” ишкердик ишмердик боюнча өнөктөштөр, аны түзүү чынжырындагы субъекттер жана анын ишкердик ишмердигине, продуктуларына жана кызматтарына түздөн-түз тиешеси болгон башка мамлекеттик эмес же мамлекеттик субъекттер менен мамилелер катары түшүнүлөт.

14. Адам укуктарын сактоо боюнча ишканалардын милдети бардык ишканаларга, алардын өлчөмүнө, тармагына, ишмердик шарттарына, менчик формаларына жана структурасына карабастан тиешелүү болот. Ошого карабастан ишканалар ушул милдеттерди аткарууда колдонуп жаткан ыкмалардын масштабдары жана татаалдык даражасы ушул факторлорго жана ишкананын адам укуктарына тийгизген жагымсыз таасиринин оордугуна жараша өзгөрүшү мүмкүн.

Түшүндүрмө

Ишкана өзүнүн адам укуктарын сактоо боюнча милдеттерин аткарууда колдонуп жаткан ыкмалар башка факторлор менен катар анын өлчөмдөрүнөн көз каранды. Ири компанияларга салыштырмалуу чакан жана орто ишканалар азыраак потенциалга, бирок кыйла бейформал жол-жоболорго жана башкаруу структураларына ээ болушу мүмкүн, анын жыйынтыгында алардын тиешелүү саясаты жана процедуралары башка формага ээ болот. Ошону менен катар айрым чакан жана орто ишканалар адам укуктарына олуттуу таасирин тийгизиши мүмкүн, бул алардын өлчөмүнө карабастан тиешелүү чараларды кабыл алууну талап кылат. Кесепеттердин олуттуулугу алардын масштабдарын, көлөмүн жана оңдолбостугун эске алуу менен бааланат. Ишкана өзүнүн адам укуктарын сактоо боюнча милдеттерин аткарууда колдонуп жаткан ыкмалар ошондой эле ишкердик ишмердүүлүктүн масштабдарына жана ал корпоративдик топтун алкагында же жекече жүргүзүлүп жатабы, жокпу, ошого жараша айырмаланышы мүмкүн. Бирок адам укуктарын сактоо үчүн жоопкерчилик бардык ишканаларга толук көлөмдө жана бирдей даражада колдонулат.

15. Ишканалар өзүнүн адам укуктарын сактоо боюнча милдеттенмелерин аткаруусу үчүн өзүнүн ишмердик өлчөмдөрүн

жана шарттарын эске алуу менен өзүнүн саясатын жана жол-жоболорун аныкташы керек, анын ичинде:

- а) адам укуктарын сактоо боюнча өз милдеттерин аткаруунун программалык милдеттенмесин;**
- б) кесепеттерди аныктоо, алдын алуу, жумшартуу жана алар тарабынан адам укуктарына тийгизген таасирлердин кандайча жоюлуп жаткандыгы тууралуу отчеттуулукту сунуштоо максатында адам укуктарына талаптагыдай кам көрүүнү камсыз кылуу жол-жобосун;**
- с) алардын өздөрү тарабынан же алардын көмөктөшүүсү менен адам укуктарына тийгизген жагымсыз таасирлердин кайсы болбосун түрүнө байланыштуу зыяндын ордун толтурууга мүмкүндүк берүүчү жол-жоболорду.**

Түшүндүрмө

Ишканалар алар адам укуктарын сактап жаткандыгын билүүсү жана муну көрсөтүүсү керек. Буга тиешелүү саясатты аныктабастан жана жол-жоболорду ишке ашырбастан жетишүү мүмкүн эмес. Бул тезис 16–24-принциптеринде толук ачылып берилген.

В. ИШМЕРДИК ПРИНЦИПТЕРИ

ПРОГРАММАЛЫК МИЛДЕТТЕНМЕ

16. Адам укуктарын сактоо боюнча өз милдеттерин бекитүү үчүн биринчи кадам катары ишканалар бул милдеттенмени программалык мүнөздөгү билдирүүдө аткаруу милдетин өзүнө алууга тийиш, ал:

- а) ишкананын жетектөөчү звеносунун эң жогорку деңгээлинде бекитилет;**
- б) ички жана/же тышкы эксперттердин тиешелүү звенолорунун негизинде даярдалат;**
- с) персонал, ишкердик ишмердик боюнча өнөктөштөр жана анын ишмердиги, продукциясы же кызматтары менен түздөн-түз байланышкан башка жактар тараптан адам укуктарына карата ишкана тарабынан күтүлгөн мамилени аныктайт;**
- д) ашкере кылынат жана ишкананын ичинде жана анын чегинен тышкары бүт персонал, ишкердик ишмердик боюнча өнөктөштөр жана башка тиешелүү тараптардын арасында жайылтылат;**

е) ишкананын бүт ишмердигинин алкагында аны бекитүү үчүн зарыл болгон программаларда жана оперативдүү жол-жоболордо чагылдырылат.

Түшүндүрмө

“Билдирүү” термини өзүнүн милдеттери, милдеттенмелери жана күтүүлөрү жөнүндөгү ачык жарыялоо үчүн ишкана тарабынан колдонулуучу кайсы болбосун каражаттарды белгилөө үчүн жалпы мааниде колдонулат.

Программалык билдирүү талаптагыдай негизделиши үчүн зарыл болгон эксперттик билимдердин деңгээли ишкананын ишкер операцияларынын татаалдыгынан көз каранды болот. Эксперттик билимдер Интернеттеги кадыр-барктуу ресурстардан же басылмалардан баштап, таанылган эксперттердин консультацияларына чейинки ар кандай булактардан алынышы мүмкүн. Милдеттенмени кабыл алуу жөнүндө билдирүү жалпыга жеткиликтүү болууга тийиш. Аны ишкана келишимдик мамилелерге ээ болгон субъекттер; анын ишмердүүлүгүнө түздөн-түз байланышкан башка жактардын, анын ичинде мамлекеттик коопсуздук күчтөрү; инвесторлордун; ошондой эле адам укуктары үчүн орчундуу тобокелчиликтерди түзүүчү ишмердүүлүк жүргүзгөн учурда, - потенциалдуу тиешелүү кызыкдар тараптардын арасында активдүү жайылтуу керек. Билдирүүлөрдө жана алар менен шартталган саясатты жана процедураларды ишкананын ичине жайылтууда тиешелүү бизнес-функцияларды аткаруу ишинде персоналды кайсы болбосун зарыл болгон даярдоо менен колдоо көрсөтүлгөн багыттар жана отчеттуулук системасы так белгиленүүгө тийиш.

Ошондой эле өз саясатын макулдашуунун үстүнөн иштөөгө тийиш болгон мамлекеттер, ишканалар өзүнүн адам укуктарын сактоо боюнча милдеттенмелерин алар тарабынан жүргүзүлүп жаткан ишкердик ишмердик жана кеңири контексттеги ишкер мамилелердин мүнөзүн аныктоочу программалар жана жол-жоболор менен шайкештөөнүн үстүндө иштөөгө тийиш. Бул мисалы, персонал үчүн финансылык жана башка жумушчу стимулдарды аныктоочу программаларды жана жол-жоболорду; ошондой эле адам укуктарын сактоо үчүн коркунуч пайда болгон учурларда лоббисттик ишмердикти камтууга тийиш.

Ушул жана башка талаптагыдай чаралардын жардамы менен ишкананын жогорку жетектөөчү звеносунан тарта анын бардык функционалдык бөлүмдөрүнө чейин органикалык түрдө өздөштүрүлүүгө тийиш, андай болбосо алар адам укуктары тууралуу маалыматы жок же аларды эске албастан аракеттениши мүмкүн.

АДАМ УКУКТАРЫНА ТАЛАПТАГЫДАЙ КАМ КӨРҮҮ

17. Кесепеттерди аныктоо, алдын алуу, жумшартуу жана ишканалар өзүнүн адам укуктарына тийгизген жагымсыз таасирин кандайча жоюп жаткандыгы тууралуу отчеттуулукту берүү максатында, алар адам укуктарына талаптагыдай кам көрүүсүн көрсөтүүгө тийиш. Бул процесс өзүнө адам укуктарына иш жүзүндө жана потенциалдуу таасир этүүнү баалоону, анын жыйынтыктарын эске алуу жана алардын негизинде чараларды көрүү, тиешелүү өзгөрүүлөргө байкоо жүргүзүү жана таасир этүү кандайча жоюлуп жаткандыгы тууралуу маалыматты жайылтууну камтууга тийиш. Адам укуктары тууралуу талаптагыдай кам көрүү:

а) ишкана тийгизиши мүмкүн болгон же ал өзүнүн ишмердигинин алкагында түрткү бериши мүмкүн болгон же түздөн-түз анын ишмердигине, продукциясына же кызматтарына анын ишкер мамилелери аркылуу байланыштуу болушу мүмкүн болгон адам укуктарына жагымсыз таасир этүүгө тиешелүү болушу керек;

б) ишкананын өлчөмдөрүнө, адам укуктарына олуттуу таасир этүү тобокелчилигине, ошондой эле анын ишмердигинин мүнөзүнө жана шарттарына жараша ар кандай даражадагы татаалдыкта болот;

с) убакыттын өтүшү менен адам укуктары үчүн тобокелчиликтер ишкананын ишмердигинин формаларынын жана аны жүргүзүү шарттарынын өзгөрүүлөрүнө жараша өзгөрүүсү мүмкүн экендигин эске алуу менен туруктуу мүнөзгө ээ болууга тийиш.

Түшүндүрмө

Бул принцип адам укуктарына талаптагыдай кам көрүүнүн параметрлерин аныктайт, ал эми 18-21-принциптерде анын негизги компоненттери толук баяндалат. Адам укуктары үчүн тобокелчилик катары адам укуктарына ишкананын потенциалдуу жагымсыз таасирлери түшүнүлөт.

Потенциалдуу таасир этүүнү анын алдын алуу же жумшартуу жолу менен жоюу керек, ошол эле учурда буга чейин орун алган иш жүзүндөгү таасир этүү, - келтирилген зыяндын ордун толтуруу үчүн негиз катары кызмат кылууга тийиш (22-принцип).

Адам укуктарына кам көрүү, ушул принцип компаниянын өзү үчүн материалдык тобокелчиликтерди жөнөкөй аныктоонун жана жоюунун алкактарынан чыгып, укук ээлерине карата тобокелчиликтерди эске ала турган шартта ишкананын тобокелчиликтерди башкаруусунун кыйла кеңири системаларына интеграцияланышы мүмкүн.

Адам укуктарына талаптагыдай кам көрүү ишмердиктин жаңы түрүн даярдоо же адам укуктары үчүн тобокелчиликтер келишимдерди же башка макулдашууларды даярдоо баскычында күчөтүлүшү же жумшартылышы мүмкүн экендигин жана бириктирүү же сатып алуулар процессинде энчиге калышы мүмкүндүгүн эске алуу менен мүмкүн болушунча эрте, ишкер мамилелерди жөнгө салуунун баскычында башталууга тийиш.

Ишкана бааларды түзүү чынжырына катышып жаткан көп сандаган субъекттер менен мамиледе болгон учурларда, бардык субъекттер менен мамилелердин алкагында адам укуктарына жагымсыз таасир этүүгө жол бербөө максатында талаптагыдай кам көрүү принцибин колдонуу, аткаруу кыйын болгон милдет болушу мүмкүн. Мындай учурда ишканалар адам укуктарына жагымсыз таасир этүү тобокелчиликтери, алар айрым камсыздоочулардын же кардарлардын ишмердүүлүгүнүн шарттары, өз алдынча өндүрүштүк операциялар, продукция же кызматтар же башка тиешелүү шарттар менен түзүлүп жатабы же жокпу ага карабастан кыйла олуттуу болуп саналган жалпы тармактарды аныкташы керек жана бул тобокелчиликтердин артыкчылыктуулугун адам укуктарына талаптагыдай кам көрүүнүн көз карашынан алып аныктоо абзел.

Ишкана башка жактар тараптан ишке ашырылуучу адам укуктарына жагымсыз таасир этүүгө түрткү берген же түрткү берүүчү болуп эсептелген учурларда алардын шерик болуп жаткандыгы тууралуу маселе коюлушу мүмкүн. Шерик болуу укуктан тышкары, ошондой эле укуктук мааниге ээ болушу мүмкүн. Укуктук көз караштан алганда ишкана, мисалы, алар ушул тарап жактан жасалган бузуулардан пайда алып жатат деп эсептелген учурда башка тараптын аракеттеринин “кошо иштөөчүсү” катары бааланышы мүмкүн.

Укуктук көз караштан алганда көпчүлүк улуттук юрисдикциялар кылмыш жасоого шерик болууга тыюу салат, ал эми алардын айрымдары мындай учурларда ишканалардын кылмыш жоопкерчилигин карашат. Эреже катары, жарандык доолор дагы ишкананын зыян келтирүүгө божомолдуу катышуусуна негизделиши мүмкүн, ошол эле учурда мындай доолор адам укуктарынын терминдеринде түзүлбөшү дагы мүмкүн. Бүткүл эл аралык кылмыш сот тажрыйбасы шерик болуу же азгыруучулукка карата тиешелүү ченемдин мааниси, кылмыш жасоо үчүн олуттуу мааниге ээ болгон тажрыйбалык жардамды аң-сезимдүү көрсөтүүдө же азгырууда экендигине күбө болот.

Адам укуктарына талаптагыдай кам көрүү ишканаларга аларга карата соттук доолорду козгоо тобокелчилигин, алар адам укуктарын болжолдонгон бузууларга карата өзүнүн тиешелүү болуусунан качуу үчүн бардык аң-сезимдүү чараларды көргөндүгүн көрсөтүү жолу менен азайтууга жардам берүүгө тийиш. Ошону менен бирге ушундай талаптагыдай камкордук көргөн

ишканалар, адам укуктарын бузууларды жасагандыгы же жасоого көмөктөшкөндүгү үчүн аны өзүнөн өзү алардан автоматтык түрдө жана толугу менен жоопкерчиликтен бошотот деп ойлобошу керек.

18. Адам укуктары үчүн тобокелчиликтерди баалоо максатында ишканалар, алар же өзүнүн ишмердигинин жыйынтыгында же болбосо өзүнүн ишкер мамилелеринин жыйынтыгында адам укуктарына кайсы болбосун иш жүзүндөгү же потенциалдуу жагымсыз таасир этүүнү аныкташы жана баалашы керек.

Бул процесс төмөнкүлөрдү камтууга тийиш:

а) ишканадагы болгон эксперттик билимдерге жана/же адам укуктары жаатындагы көз карандысыз тышкы эксперттердин билимдерине таянууга;

б) өзүнө потенциалдуу жабыркаган топтор жана башка тиешелүү кызыкдар тараптар менен ишкананын өлчөмдөрүн жана анын ишмердигинин мүнөзүн жана шарттарын эске алуу менен конструктивдүү консультацияларды камтууга тийиш.

Түшүндүрмө

Адам укуктарына талаптагыдай кам көрүү ишиндеги биринчи кадам ишкана тиешелүү болушу мүмкүн болгон адам укуктарына иш жүзүндөгү жана потенциалдуу жагымсыз таасир этүүнүн мүнөзүн баалоо жана аныктоо болууга тийиш. Анын максаты – ишмердиктин конкреттүү шарттарын эске алуу менен конкреттүү адамдарга таасир этүүнүн конкреттүү мүнөзүн түшүнүү. Эреже катары, бул мүмкүнчүлүккө жараша ишмердиктин божомолдуу түрүн ишке ашыруу башталганга чейин адам укуктары менен жобону баалоону; алар таасирин тийгизиши мүмкүн болгондорду аныктоону; адам укуктары жаатындагы тиешелүү ченемдердин жана маселелердин тизмесин даярдоону; жана болжолдонуп жаткан ишмердик түрү жана ага байланышкан ишкер мамилелери аныкталган адамдардын адам укуктарына кандайча жагымсыз таасирлерди тийгизиши мүмкүн экендигин божомолдоону камтыйт. Бул процессте ишканалар аярлуулуктун жогорку тобокелчилигине же маргиналдашууга дуушар болушу мүмкүн болгон топторго же коомдорго тиешелүү болгон өз алдынча адамдардын адам укуктарына таасир этүүнүн кайсы болбосун конкреттүү түрлөрүнө өзгөчө көңүл буруулары, ошондой эле эркектер жана аялдар бет келиши мүмкүн болгон ар кандай тобокелчиликтерди эске алуулары керек.

Адам укуктарына таасир этүүлөрдү баалоо процесстери курчап турган чөйрөгө жана коомго карата тобокелчиликтерди же таасир этүүлөрдү баалоо

сыяктуу башка процесстерге камтылышы мүмкүн болсо дагы, алар үчүн багыт катары адамдын эл аралык таанылган укуктары кызмат кылууга тийиш, анткени ишканалар ушул укуктардын дээрлик кайсынысынын болбосун ишке ашырылуусуна потенциалдуу таасир эте алышат.

Адам укуктары менен жоболордун өзгөрүү динамикасын эске алуу менен адам укуктарына таасир этүүлөрдү баалоону үзгүлтүксүз убакыт аралыгы сайын жүргүзүү керек; ишмердиктин жаңы түрүн ишке ашыруу же жаңы мамилелерди жөнгө салуу башталганга чейин; ири чечимдерди кабыл алганга же өзүнүн ишмердигинде олуттуу өзгөртүүлөрдү ишке ашырганга чейин (мисалы, рынокко чыкканга чейин, продукцияны сатууну баштоо, стратегияны өзгөртүүгө же ишканага таасирин тийгизүүчү кыйла кеңири өзгөрүүлөргө чейин); ишмердик шарттарынын өзгөрүүсүнө же аларды күтүүгө жооп катары (мисалы, социалдык чыңалууну күчөтүүгө байланыштуу); ошондой эле мезгил-мезгили менен белгилүү бир ишмердиктин түрүнүн же ишкер мамилелердин циклинин ичинде.

Ишканалар өзүнүн адам укуктарына карата таасирин так баалашы үчүн алар потенциалдуу сөз болуп жаткан кызыкдар тараптардын тынчсызданууларын алар менен эффективдүү өз ара аракеттенишүүнү жөнгө салууга тоскоол болуучу тилдик же башка потенциалдуу тоскоолдуктарды эске алуучу формада түздөн-түз консультацияларды өткөрүү жолу менен түшүнүүгө умтулуулары керек. Мындай консультацияларды жүргүзүү мүмкүн болбогон учурда ишканалар кадыр-барктуу, көз карандысыз эксперттик ресурстарга, анын ичинде укук коргоочуларга жана жарандык коомдун башка өкүлдөрүнө кайрылуу сыяктуу аң-сезимдүү альтернативаларды кароосу керек.

Адам укуктарына таасир этүүнү баалоо адам укуктарына талаптагыдай кам көрүү процессинде кийинки кадамдарды негиздөөгө мүмкүнчүлүк берет.

19. Адам укуктарына жагымсыз таасир этүүлөрдүн алдын алуу жана жумшартуу максатында ишканалар өздөрүнүн таасир этүүлөргө жүргүзгөн баалоолорунун жыйынтыктарын бардык тиешелүү ички бизнес-функцияларга жана процесстерге интеграциялашы жана талаптагыдай чараларды көрүүсү керек.

а) Эффективдүү интеграция үчүн талап кылынат:

- i) мындай таасир этүүнү жоюу үчүн жоопкерчилик ишкананын тиешелүү деңгээлине жана функционалдык бөлүмүнө жүктөлүшү;**
- ii) чечимдерди кабыл алуунун ички процесстери, финансы каражаттарын бөлүү жана контролдоо ушундай таасир этүүгө**

байланыштуу натыйжалуу чараларды кабыл алууну камсыз кылууга мүмкүнчүлүк берүүсү.

б) Талаптагыдай чаралар көз каранды болот:

- i) ишкана жагымсыз таасир этип жатабы же ал жагымсыз таасир этүүгө өбөлгө түзүп жатабы же болбосо анын катышуусу таасир этүү түздөн-түз анын ишмердиги, продукциясы же кызматтарга ишкер мамилелер аркылуу түздөн-түз байланышкандыгы менен гана шартталганбы же жокпу;**
- ii) жагымсыз таасир этүүнү жоюу процессинде таасир этүү рычагдарынын натыйжалуулугунан.**

Түшүндүрмө

Адам укуктарына таасир этүүнү баалоонун конкреттүү жыйынтыктарын бүт ишкананын алкагындагы горизонталдуу интеграциялоо, анын адам укуктары жаатындагы программалык милдеттенмеси бардык тиешелүү бизнес-функциялар тарабынан органикалык түрдө кабыл алынган учурда гана эффективдүү болушу мүмкүн. Бул үчүн баалоонун жыйынтыктарын туура түшүнүүнү камсыз кылуу, аларга талаптагыдай маани берүү жана алардын негизинде чараларды көрүү талап кылынат.

Адам укуктарына таасир этүүлөрдү баалоо менен ишканалар иш жүзүндөгү, ошондой эле потенциалдуу жагымсыз таасирлерди карашат. Потенциалдуу таасир этүүнү бүт ишкананын алкагында баалоолордун жыйынтыктарын горизонталдуу интеграциялоо жолу менен алдын алуу же жумшартуу керек, ошол эле учурда иш жүзүндөгү таасир этүү - б.а. буга чейин орун алган нерсе, - келтирилген зыяндын ордун толтуруу үчүн негиз болууга тийиш (22-принцип).

Ишкана адам укуктарына жагымсыз таасирин тийгизип жатканда же тийгизиши мүмкүн болгон учурда, ал мындай таасир этүүнү токтотуу же алдын алуу максатында керектүү кадамдарды жасашы керек.

Ишкана адам укуктарына жагымсыз таасирин тийгизүүгө түрткү берип жатканда же түрткү бериши мүмкүн болгон учурда, ал өзүнүн таасир этүүсүн токтотуу же алдын алуу максатында керектүү кадамдарды жасашы, ошондой эле кайсы болбосун сакталып турган таасир этүүнү жумшартуу үчүн өзүнүн рычагдарын максималдуу даражада колдонуусу керек. Таасир этүү рычагдары

зыян келтирип жаткан субъекттин мыйзамсыз тажрыйбасын өзгөртүү үчүн ишкана мүмкүнчүлүктөргө ээ болгон учурда өкүм сүрөт деп болжолдонот.

Ишкана адам укуктарына жагымсыз таасир этүүлөргө түрткү бербеген, бирок мындай таасир этүү ошого карабастан анын ишмердиги, продукциясы же кызматтары менен башка субъект менен ишкер мамилелер аркылуу түздөн-түз байланышкан учурда, кырдаал кыйла татаал мүнөзгө ээ. Мындай учурлардагы талаптагыдай чаралар тууралуу маселени чечүүдө эске алынуучу факторлордун катарына ишканада тиешелүү субъектке таасир этүү рычагдарынын болушу, бул мамилелер ишкана үчүн канчалык олуттуу мааниге ээ экендиги тууралуу маселе, бузуунун олуттуулугу, ошондой эле ушул субъект менен мамилелерди токтотуу адам укуктары үчүн жагымсыз кесепеттерге ээ болобу же жокпу деген маселе кирет.

Кырдаал жана анын адам укуктары үчүн кесепеттери канчалык татаалыраак болсо, ишкананын тиешелүү чараларды көрүү жөнүндө чечимдерди кабыл алуу процессинде көз карандысыз эксперттик консультацияга кайрылуу үчүн аргументи ошончолук негиздүү болуп саналат.

Эгерде ишкана жагымсыз таасир этүүнүн алдын алуу же жумшартуу үчүн таасир этүү рычагдарына ээ болсо, ал аларды колдонууга тийиш. Эгерде мындай рычагдар жок болсо, аларды өнүктүрүү ыкмалары өкүм сүрүшү мүмкүн, мисалы, потенциалды чындоо же тиешелүү субъектке карата башка стимулдарды колдонуунун эсебинен же болбосо башка субъекттер менен кызматташуунун алкагында.

Ишканада жагымсыз таасир этүүнүн алдын алуу же жумшартуу үчүн жетишерлик рычагдары жок болгон жана ал аларды түзө албаган учурлар болот. Мындай учурда ишкана, мындай чечимдин адам укуктарына потенциалдуу жагымсыз таасирин кадыр-барктуу баалоолорду көңүлгө алуу менен мамилелерди токтотуу жөнүндөгү маселени карашы керек.

Мамилелер ишкана үчүн “өтө маанилүү” болгон учурда, аларды токтотуу кошумча көйгөйлөрдү пайда кылат. Мамилелер, эгерде алар ишкананын ишмердүүлүгү үчүн өтө зарыл болгон продукция же кызматтарды алууга мүмкүнчүлүк берсе жана аларды алуу үчүн аң-сезимдүү альтернативдүү булак жок болсо, өтө маанилүү катары бааланышы мүмкүн. Буга байланыштуу ошондой эле адам укуктарына жагымсыз таасир этүүлөрдүн кесепеттеринин оордугун дагы эске алуу керек: бузуулар канчалык одоно болсо, ишкана өзүнүн мамилелерин токтотуунун максатка ылайыктуулугу тууралуу чечимдерди кабыл алууну күтпөстөн эле өзгөрүүлөргө ыкчамыраак жетишүүсү керек. Кандай болбосун, бузуулар жасалып, ал эми ишкана ишкер мамилелерин сактап жаткан бүт мезгил ичинде ал таасир этүүнү жумшартуу боюнча өзүнүн күчүн көрсөтүүгө жана ушул мамилелердин улануусу менен

шартталган кандай болбосун, - кадыр-барк, каржылык же укуктук, - кесепеттерге даяр болууга тийиш.

20. Адам укуктарына жагымсыз таасир этүүлөр жоюлуп жатабы же жокпу текшерүү үчүн ишканалар алар кабыл алган чаралардын эффективдүүлүгүнө байкоо жүргүзүшү керек. Байкоо жүргүзүү:

а) тиешелүү сапаттык жана сандык көрсөткүчтөргө негизделүүгө;

б) ички жана тышкы булактардан алынган маалыматтардын каналдарына, анын ичинде тиешелүү болгон кызыктар тараптарга таянууга тийиш.

Түшүндүрмө

Байкоо жүргүзүү ишканаларга, анын укук коргоо саясаты канчалык оптималдуу ишке ашырылып жаткандыгын, ал адам укуктарына аныкталган таасир этүүгө эффективдүү жооп кайтарып жатабы билүү, ошондой эле кырдаалды тынымсыз жакшыртууну камсыздоо үчүн зарыл.

Ишканалар аярлуулуктун же маргиналдашуунун жогорку тобокелчилигине дуушар болушу мүмкүн болгон калктын топторуна же категорияларына таандык болгон өз алдынча адамдарга тийген таасирлерге жооп кайтаруу чараларынын эффективдүүлүгүнө байкоо жүргүзүү үчүн өзгөчө күч-аракеттерди жумшоосу керек.

Байкоо жүргүзүүнү отчеттуулуктун ички процесстерине интеграциялоо керек. Ишканалар алар тарабынан башка максаттарда колдонулуучу аспаптарды колдоно алышат. Мындай аспап катары перформанс-келишимдер жана баяндамалар, ошондой эле текшерүүлөр жана аудиттерди колдонууга болот, алардын жүрүшүндө зарылчылык болгон учурда жыныс боюнча бөлүштүрүүдөгү маалыматтар колдонулат. Ыкчам деңгээлде даттанууларды кароо механизмдери дагы ишкананын адам укуктарына талаптагыдай кам көрүү белгилеринин эффективдүүлүгү тууралуу түздөн-түз тиешелүү жактардан алынган маалыматтардын маанилүү каналдары болушу мүмкүн (29-принципти караңыз).

21. Ишканалардын алар өзүнүн адам укуктарына тийгизген таасирин кандайча жоюп жаткандыгы үчүн отчеттуулугу, алардын мындай маалыматты өзгөчө тынчсыздануулар жабыркаган тараптар жактан же алардын атынан айтылып жаткан учурларда ишкананын чегинен тышкары жайылтууга даяр экендигин божомолдойт. Ишмердиги же ишмердик шарттары адам укуктары үчүн оор кесепеттердин тобокелчиликтерин түзгөн ишканалар, аларды кандайча жоюп

жаткандыгы тууралуу расмий түрдө отчет берүүлөрү керек. Кандай болбосун алардын билдирүүлөрү төмөнкүлөрдү камтууга тийиш:

а) формага ээ болуу жана ишкананын адам укуктарына тийгизген таасирине дал келүүчү мезгилдүүлүк менен сунушталуу жана максаттуу аудиторияларга жеткиликтүү болуу;

б) ишкананын адам укуктарына конкреттүү таасирине жооп берүү чараларынын адекваттуулугун баалоо үчүн жетиштүү маалыматты камтуу;

с) өз кезегинде таасирге дуушар болгон кызыкдар тараптар, персонал үчүн же коммерциялык маалыматтын купуялуулугуна мыйзамдуу талаптарды сактоо үчүн кошумча тобокелчиликтерди пайда кылбоо.

Түшүндүрмө

Адам укуктарын сактоо үчүн жоопкерчилик ишканалар тарабынан саясаттын кабыл алынуусун жана алардын процесстерди жүзөгө ашыруусун камтыйт, анын алкагында алар бир жагынан маалымат алып, ал эми экинчи жагынан – алар тажрыйба жүзүндө адам укуктарын сактап жаткандыгын көрсөтө алышат. Мындай көрсөтүү таасир этүүгө дуушар болушу мүмкүн болгон өз алдынча адамдардын же топтордун, ошондой эле башка тиешелүү кызыкдар тараптардын, анын ичинде инвесторлордун арасында белгилүү бир ачыктыктын жана отчеттуулуктун негизинде маалымат жайылтууну камтыйт.

Сунушталган маалымат анын ичинде жеке жолугушууларды, онлайн диалогдорун, таасир этүүгө дуушар болгон кызыкдар тараптар менен консультацияларды, ошондой эле расмий ачык отчетторду камтуу менен ар кандай формаларга ээ болушу мүмкүн. Учурда салттуу жыл сайын берилүүчү отчеттор жана корпоративдик жоопкерчилик/туруктуулук жөнүндөгү отчеттор жаңыланган онлайн маалымат жана комплекстүү каржылык жана каржылык эмес отчеттор менен толукталып жаткандыктан, расмий отчеттуулуктун өзү дагы өзгөрүп жатат.

Ишканалардын расмий отчеттуулугу, адам укуктарына олуттуу таасир этүү тобокелчиликтери болгон учурда, алардын ишмердүүлүгүнүн мүнөзү же ишмердүүлүгүнүн шарттарынан улам келип чыктыбы же жокпу ага карабастан зарыл. Отчеттуулук темаларды камтууга жана ишканалар адам укуктарына жагымсыз таасир этүүлөрдү кандай жол менен аныктап жана жоюп жаткандыгына тиешелүү болгон көрсөткүчтөрдү келтирүүгө тийиш. Адам укуктарын сактоо жөнүндөгү отчеттуулукту көз карандысыз текшерүү анын мазмунунун сапатын, ошондой эле ага болгон ишенимди жогорулатууга мүмкүнчүлүк бермек. Кошумча маалыматтын пайдалуу булагы тармактык көрсөткүчтөр болушу мүмкүн.

ЗЫЯНДЫН ОРДУН ТОЛТУРУУ

22. Ишканалар, алар жагымсыз таасир этишкендигин же ага түрткү бергендигин аныктаган учурларда, алар мыйзамдуу процесстердин алкагында келтирилген зыяндын ордун толтуруулары же анын ордун толтуруу үчүн кызматташуулары керек.

Түшүндүрмө

Ал гана эмес оптималдуу саясат жана тажрыйба бар болгон учурда дагы ишкана алдын ала көрө билүүгө же алдын алууга болбой турган жагымсыз таасир этүүнү жасашы же ага түрткү бериши мүмкүн.

Ишкана мындай кырдаалдын келип чыгуу фактысын аныктаган учурларда же болбосо алар тарабынан адам укуктарына талаптагыдай кам көрүүнүн алкагында же болбосо башка ыкмалар менен анын адам укуктарын сактоо үчүн жоопкерчилиги өз алдынча дагы, ошондой эле башка субъекттер менен кызматташтыкта дагы зыяндын ордун толтуруу процессине активдүү катышуусун камтыйт. Ишкана тарабынан жүргүзүлгөн ишмердүүлүктүн жыйынтыгында потенциалдуу таасир этиши мүмкүн болгон тараптар үчүн жеткиликтүү, оперативдүү деңгээлде даттанууларды кароо механизми, эгерде алар 31-принципте жазылган базалык критерийлерге жооп берсе, зыяндын ордун толтуруунун эффективдүү ыкмаларынын бири боло алат.

Ишкана тарабынан келип чыкпаган же ал түрткү бербеген, бирок анын ишкер мамилелеринин жыйынтыгында түздөн-түз анын ишмердиги, продукциясы же кызматтары менен байланышкан жагымсыз таасир этүү болгон учурда, адам укуктарын сактоо үчүн жоопкерчилик, ишкана буга байланыштуу белгилүү бир ролду ойношу мүмкүн болсо дагы, ал зыяндын ордун өзү толтурууга тийиш экендигин божомолдойт.

Айрым кырдаалдар, анын ичинде кылмыштарды жасоо тууралуу ынандырууларга байланышкан кырдаалдар, эреже катары сот механизмдери менен кызматташууну талап кылат.

Зыяндын ордун толтуруу үчүн колдонуу аркылуу жетишүүгө боло турган механизмдерге карата, анын ичинде адам укуктарына жагымсыз таасир этүү жөнүндө ынандырууларды талашуу учурларындагы кошумча сунуштамалар укуктук коргоо каражаттарына жетүүгө арналган III бапта камтылган.

ШАРТТАРГА ТИЕШЕЛҮҮ БОЛГОН СУРООЛОР

23. Кайсы учурда болбосун ишканалар төмөнкүлөрдү аткарууга тийиш:

а) бардык иштеп жаткан мыйзамдарды аткарууга жана алардын ишмердиги жайгашкан жерине карабастан адамдын эл аралык таанылган укуктарын сактоого;

б) алар карама-каршылыктуу талаптарга бет келишкен учурларда адамдын эл аралык таанылган укуктарынын принциптерин сактоо ыкмаларын табууга;

с) адам укуктарын одоно бузууларды жасоо тобокелчилигине же жасоого көмөктөшүүгө, алардын ишмердигинин жайгашкан жерине карабастан укуктук ченемдерди сактоо маселеси катары мамиле кылууга.

Түшүндүрмө

Конкреттүү өлкө жана жергиликтүү шарттар ишкананын ишмердиги жана анын ишкер мамилелери менен шартталган адам укуктары үчүн тобокелчиликтерге таасирин тийгизиши мүмкүн болсо дагы, бардык ишканалар адам укуктарын сактоо үчүн өз ишмердигин жүргүзүп жаткан жерине карабастан бирдей милдет алып жүрүшөт. Өлкөдөгү абал бул милдетти толук көлөмдө аткарууга мүмкүнчүлүк бербеген учурларда, ишканалар ушул кырдаалдарда мүмкүн болгон даражада эл аралык таанылган адам укуктарынын принциптерин сактайт жана бул багытта жасалган күч-аракеттерин көрсөтө алышат деп күтүлөт.

Айрым оперативдүү шарттар, мисалы, кагылышуулардан жабыркаган райондор ишкана башка субъекттер (мисалы, коопсуздук күчтөрү) тарабынан жасалган адам укуктарын одоно бузуулардын шериги болуп калуу тобокелчилигин жогорулатышы мүмкүн. Ишканалар корпорациялардын потенциалдуу юридикалык жоопкерчилигин жана экстерриториалдык доолорунун мүмкүнчүлүгүнүн кеңейүүсүн, ошондой эле Рим статутунун жоболорунун Эл аралык кылмыш сотунун корпорациялардын кылмыш жоопкерчилигин кароочу укуктук системаларга киргизилгендигин эске алуу менен бул тобокелчиликке мыйзамдын талаптарын сактоо маселеси катары мамиле жасоолору керек. Мындан тышкары, корпорациялардын жогорку жана орто звеносунун жетекчилери, ошондой эле анын катардагы кызматкерлери адам укуктарынын одоно бузулууларына теңештирилген аракеттер үчүн жекече жоопкерчилик тартышы мүмкүн.

Мындай татаал шарттарда ишканалар кырдаалды тереңдетпөө үчүн бардык мүмкүн болгон нерселерди жасоого тийиш. Жооп кайтаруунун кыйла эффективдүү чараларын тандаган учурда эксперттик билимдерге жана ишкананын ар кандай кызматтары менен консультацияларды өткөрүүгө эле таянбастан, ошондой эле тышкы кадыр-барктуу, көз карандысыз эксперттерге, анын ичинде өкмөттөрдүн, жарандык коомдун, улуттук укук коргоо

мекемелеринин жана тиешелүү көп тараптуу механизмдерге консультация алуу үчүн кайрылуу керек.

24. Адам укуктарына иш жүзүндө жана потенциалдуу жагымсыз таасир этүүнү жоюу боюнча аракеттердин артыкчылыктуулугун аныктоо зарыл болгон учурларда, ишканалар биринчи кезекте кыйла олуттуу кесепеттердин алдын алууга жана жумшартууга же кечигип жооп кайтаруу мындай таасир этүүнү ордуна келгис кыла тургандыгын эске алуу менен чараларды көрүүсү керек.

Түшүндүрмө

Ишканалар алар жасаган жагымсыз таасирлердин бардык түрлөрүн жоюуга тийиш болсо дагы, аларды бир эле учурда жоюу дайыма эле мүмкүн боло бербейт. Конкреттүү укуктук сунуштамалар жок болгондо жана аракеттердин артыкчылыктуулугун аныктоо зарыл болгон учурда ишканалар, кечигип жооп кайтаруу кырдаалды ондоонун мүмкүнчүлүктөрүнө таасирин тийгизе тургандыгын эске алуу менен адам укуктарына таасир этүүнүн кыйла кооптуу түрлөрүнөн баштоосу керек. Бул контекстен алганда кесепеттердин оордугу абсолюттук критерий болуп саналбайт; ал адам укуктарына ишканалар тарабынан аныкталган башка таасир этүүлөрдү эске алуу менен аныкталат.

III. УКУКТУК КОРГОО КАРАЖАТТАРЫНА ЖЕТҮҮ МҮМКҮНДҮГҮ

A. БАЗАЛЫК ПРИНЦИП

25. Мамлекеттер өзүнүн ишкердик ишмердикке байланышкан адам укуктарын бузуулардан коргоо милдетинин алкагында, соттук, административдик, мыйзам чыгаруу же башка тиешелүү каражаттар аркылуу, мындай бузуулар алардын территориясында жана/же алардын юрисдикциясынын чектеринде болуп жаткан учурда, таасирге дуушар болгон тараптар укуктук коргоонун эффективдүү каражаттарын пайдалануу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушун камсыз кылуу үчүн талаптагыдай чараларды көрүүгө тийиш.

Түшүндүрмө

Эгерде мамлекеттер иликтөө, күнөөлүүлөрдү жазалоо жана адам укуктарынын ишкердик ишмердикке байланыштуу бузулууларына байланышкан зыяндын ордун толтуруу үчүн талаптагыдай чараларды көрбөсө, мамлекеттердин коргоону камсыздоо боюнча милдети натыйжасыз болуп калат же такыр эле өз маанисин жоготот.

Укуктук коргоонун эффективдүү каражатына жетүү мүмкүндүгү өзүнүн процедуралык жана материалдык-укуктук аспектерине ээ. Ушул бөлүмдө айтылып жаткан даттанууларды карап чыгуу механизмдеринин алкагындагы укуктук коргоо каражаттары, жалпысынан алганда максаты адам укуктарына келтирилген зыяндын ордун толтуруу же жоюу болуп санала турган эң эле ар кандай материалдык-укуктук формаларга ээ болушу мүмкүн. Укук коргоо каражаттары өзүнө кечирим суроо, реституция (калыбына келтирүү), реабилитация, финансылык же каржылык эмес компенсация жана санкцияларды колдонуу (кылмыш же административдик, мисалы, айыппул түрүндө), ошондой эле соттук тыюу салуулардын же кайталабоого кепилдик берүүнүн жардамы менен жаңы зыянга жол бербөөнү камтышы мүмкүн. Укук коргоо каражаттарынын жол-жоболору калыс болууга, коррупциядан жана саясий же башка күчтөрдүн жыйынтыктарга таасирин тийгизүү аракеттеринен корголууга тийиш.

Ушул жетектөөчү принциптердин максаттары үчүн даттануулар өз алдынча адам же топтун түшүнүктөрүнүн көз карашынан алганда субъективдүү кабыл алынуучу адилетсиздик катары түшүнүлөт, анын негизинде мыйзам, келишим, түз же кыйыр айтылган убада, кадимки тажрыйба же адилеттүүлүк жөнүндө кемсинтилген коомдордун жалпы түшүнүктөрү жатышы мүмкүн. “Даттанууларды кароо механизми” термини мамлекеттик же мамлекеттик эмес орган тарабынан кайсы болбосун уюштурулган жана ишке ашырылган соттук же соттук эмес процессти билдирет, анын алкагында адам укуктарынын ишкердик ишмердикке байланыштуу бузулууларына даттануулар берилиши жана укуктук коргоо суралышы мүмкүн.

Даттанууларды карап чыгуунун мамлекеттик механизмдери мыйзам же конституция тарабынан ыйгарылган укуктары бар мамлекеттик ведомство, мекеме же көз карандысыз органдын карамагында болушу мүмкүн. Айрым механизмдерде таасирге дуушар болгон тараптар укуктук коргоо көрсөтүү тууралуу өтүнүч менен түздөн-түз кайрыла тургандыгы каралган; башка механизмдерде укуктук коргоо жөнүндө өтүнүч менен алардын атынан ортомчу кайрылат. Ага соттор (кылмыш боюнча дагы, ошондой эле жарандык иштер боюнча дагы), эмгек талаштары боюнча соттор, Экономикалык кызматташуу жана өнүктүрүү уюмунун Көп улуттуу ишканалар үчүн жетектөөчү принциптеринин алкактарында аракеттенген улуттук укук коргоо мекемелери, улуттук координациялык механизмдер, омбудсмендердин көп сандаган башкармалыктары, ошондой эле даттанууларды карап чыгуу боюнча мамлекеттик кызматтар мисал боло алат.

Ишкердик ишмердикке байланыштуу адам укуктары бузулган учурда укуктук коргоо каражаттарына жетүү мүмкүндүгүн камсыздоо ошондой эле мамлекет тарабынан коомчулуктун маалыматтуулугун жогорулатууга жана анын ушул механизмдерди, ага жетүү мүмкүндүгүнүн ыкмалары жана бул максатта кайсы болбосун колдоо (финансы же эксперттик) көрсөтүүгө көмөктөшүү зарылчылыгын шарттайт.

Даттанууларды карап чыгуунун мамлекеттик соттук жана соттон тышкары механизмдери укуктук коргоонун кыйла кеңири системасы үчүн негиз түзүүгө тийиш. Мындай системанын алкагында даттанууларды оперативдүү деңгээлде карап чыгуу механизмдери арыз берүү жана талашты эрте баскычта чечүү үчүн мүмкүнчүлүгүн камсыздашы мүмкүн. Мамлекеттик механизмдер жана оперативдүү деңгээлде аракеттенген механизмдер өз кезегинде биргелешкен демилгелер менен кабыл алынган коргоо чаралары, ошондой эле эл аралык жана регионалдык укук коргоо механизмдеринин чараларынын жардамы менен толукталышы же күчтөндүрүлүшү мүмкүн. Ушул механизмдерге карата кошумча жетектөөчү көрсөтмөлөр 26–31-жетектөөчү принциптерде берилген.

В. ИШМЕРДИК ПРИНЦИПТЕРИ

МАМЛЕКЕТТИК СОТТУК МЕХАНИЗМДЕР

26. Ишкердик ишмердикке байланышкан адам укуктарынын бузулуусун жоюуда мамлекеттер улуттук соттук механизмдердин эффективдүүлүгүн камсыздоо үчүн анын ичинде укуктук коргоо каражаттарына жетүү мүмкүндүгүндө баш тартууга себеп болушу мүмкүн болгон укуктук, тажрыйбалык жана башка тиешелүү тоскоолдуктарды азайтуунун ыкмаларын издөөнүн эсебинен талаптагыдай чараларды көрүүсү керек.

Түшүндүрмө

Эффективдүү соттук механизмдер укуктук коргоо каражаттарына жетүүнү камсыз кылуу үчүн негиз болуп саналат. Алардын ишкердик ишмердүүлүккө байланышкан адам укуктарын бузууларды жоюу жөндөмдүүлүгү алардын калыстыгы, объективдүүлүгү жана талаптагыдай соттук териштирүү жүргүзүү үчүн мүмкүнчүлүктөрүнөн көз каранды.

Мамлекеттер, сотко кайрылуу укуктук коргоо каражатына жетүү мүмкүндүгүн алуунун негизги элементи болуп саналган жана эффективдүү укуктук коргоонун альтернативдүү каражаттары жок болгон учурларда сотторго мыйзамдуу даттанууларды берүүгө жолтоо болуучу тоскоолдуктардын келип чыгуусуна жол бербөө үчүн чараларды көрүүсү

керек. Алар ошондой эле сот процессинин алкагында сот адилеттигин аткарууга коррупция тоскоол болбошу, соттор башка мамлекеттик агенттиктер, ошондой эле ишкердик ишмердик субъекттери тарабынан экономикалык же саясий кысымдан көз каранды болбошу жана укук коргоочулардын мыйзамдуу жана тынч ишмердүүлүгү үчүн тоскоолдуктар түзүлбөшүн камсыз кылуулары керек.

Ишкердик ишмердикке байланышкан адам укуктарынын бузулуусуна байланышкан мыйзамдуу даттанууларды кароого жолтоо болуучу укуктук тоскоолдуктар, мисалы, төмөнкү учурларда келип чыгышы мүмкүн:

- улуттук кылмыш жана жарандык мыйзамдарга ылайык корпоративдик топтун мүчөлөрүнүн ортосунда укуктук жоопкерчиликти бөлүштүрүү ыкмасы талаптагыдай отчеттуулук принцибин аткаруудан четтөөгө мүмкүнчүлүк берет;
- доочулар кабыл алуучу мамлекетте сот адилеттигинен баш тартууга бет келишет жана доонун маанисине карабастан келип чыгуу мамлекетинин сотторуна жетүү мүмкүндүгүн ала алышпайт;
- түпкүлүктүү элдер жана мигранттар сыяктуу айрым топтор, башка калган калкка колдонулуучу алардын адам укуктарын коргоо системасынан чыгарылып салынат.
- Укуктук коргоонун соттук каражаттарына жолтоо болуучу тажрыйбалык жана процедуралык тоскоолдуктар, анын ичинде төмөнкү учурларда келип чыгышы мүмкүн:
- доо арыз берүүгө байланышкан чыгымдар негизсиз доо арыз берүүдөн токтотуучу фактор катары кызмат кылуучу белгиленген чоңдуктан кыйла жогору жана/же өкмөттүн колдоосунун жардамы же башка каражаттар менен “рыноктук” механизмдер аң-сезимдүү деңгээлдерге чейин азайтылышы мүмкүн эмес (мисалы, соттук териштирүүлөрдүн чыгымдарын жана укуктук жардамдын акысыз структураларын камсыздандыруу);
- доочулар аларга конкреттүү тематика боюнча консультация берүү максатында юристтерди тартуу үчүн ресурстардын же башка стимулдардын жоктугунан улам мыйзамдуу өкүл алуу ишинде кыйынчылыктарга бет келишет;
- доолорду бириктирүү же өкүлдөрдүн катышуусу менен соттук териштирүүлөрдү жүргүзүү үчүн (мисалы, бириктирилген доолорду берүү же жаматтык доолорду берүүнүн башка процедуралары)

талаптагыдай мүмкүнчүлүктөр жок, бул өз алдынча доочуларга эффективдүү коргоо каражаттарына жетүү мүмкүндүгүнө тоскоол болот;

- мамлекеттик айыптоочулар мамлекеттердин өз алдынча адамдардын жана ишканалардын адам укуктарына таасирин тийгизүүчү кылмыштарга катышуусун иликтөө боюнча мамлекеттин милдеттенмелерин аткаруу үчүн жетиштүү ресурстарга, эксперттик билимдерге жана колдоого ээ эмес.

Бул тоскоолдуктардын ичинен көпчүлүгү адам укуктарын бузуунун ишкердик ишмердикке байланышкан доолорун кароо боюнча процесстин тараптарынын мүмкүнчүлүктөрүнүн теңсиздиги сейрек эмес кездешүүсүнүн жыйынтыгында келип чыгат же болбосо тереңдейт, мисалы, алардын финансылык ресурстарынын, маалыматка жана эксперттик билимдерге жетүү мүмкүндүгүнүн көз карашынан алганда. Мындан тышкары, активдүү басмырлоонун же соттук механизмдердин ишин уюштуруунун атайылабаган кесепеттеринин жыйынтыгында аярлуулук же маргиналдашуунун жогорку тобокелчилигине дуушар болуп жаткан калктын топторундагы же категорияларындагы айрым адамдар, көп учурда ушул механизмдерге жетүү, аларды пайдалануу жана алар тараптан коргоо жаатында кошумча маданий, социалдык, материалдык жана финансылык тоскоолдуктарга бет келишет. Калктын ушундай топторунун же категорияларынын укуктарына жана конкреттүү керектөөлөрүнө, жетүү, соттук териштирүү жана биротоло чечим чыгарууга тиешелүү болгон укуктук коргоо процессинин ар бир баскычында өзгөчө көңүл буруу керек.

МАМЛЕКЕТТИК СОТТОН ТЫШКАРЫ ДАТТАНУУЛАРДЫ КАРАП ЧЫГУУ МЕХАНИЗМДЕРИ

27. Мамлекеттер соттук механизмдер менен катар адам укуктары ишкердик ишмердикке байланыштуу бузулган учурда жалпы мамлекеттик укуктук коргоо системасынын бир бөлүгү болуп саналган даттанууларды кароонун натыйжалуу жана соттон тышкары талаптагыдай механизмдерин камсыздашы керек.

Түшүндүрмө

Административдик, мыйзам чыгаруу жана башка соттон тышкары механизмдер соттук механизмдерди толуктоо жана кеңейтүү көз карашынан алганда өтө маанилүү роль ойнойт. Ал гана эмес соттук системалар эффективдүү жана ресурстар менен жакшы камсыздалган жерлерде дагы, алар бардык болжолдуу бузууларды кароого байланышкан бүт жүктү өзүнө ала албайт; соттук коргоо каражаттары бардык эле учурда керек эмес; мындан тышкары доочулар дайыма эле аларга артыкчылык бере беришпейт.

Адам укуктарын бузуулар ишкердик ишмердикке байланыштуу жасалган учурдагы укуктук коргоо каражаттарын камсыз кылуудагы кемчиликтер, зарылчылык болгон учурда иштеп жаткан соттон тышкары механизмдердин мандаттарын кеңейтүү жана/же жаңы механизмдерди түзүү жолу менен жоюуга мүмкүн болмок. Мындай механизмдер ортомчулукка негизделиши, бейтарап соттун формасында болушу же башка маданий көз караштан алганда ылайыктуу жана укук коргоо принциптерине дал келүүчү процесстердин алкагында, же болбосо бул мамилелерди козголуп жаткан маселелерди, кайсы гана болбосун келип чыккан ачык кызыгууну жана тараптардын мүмкүн болгон керектөөлөрүн эске алуу менен ишке ашырылышы мүмкүн. Алардын натыйжалуулугун камсыз кылуу үчүн алар 31-принципте баяндалган критерийлерге жооп берүүсү керек.

Буга байланыштуу улуттук укук коргоо мекемелери өзгөчө роль ойноого тийиш.

Соттук механизмдердегидей эле, мамлекеттер адам укуктарынын ишкердик ишмердикке байланыштуу бузулуусуна доолорду карап чыгуу процессине катышуучу тараптардын кайсы болбосун теңсиздигин жана аярлуулук же маргиналдашуунун жогорку тобокелчилигине дуушар болгон калктын топторундагы же категорияларындагы өз алдынча адамдар жетүү мүмкүндүгүн алуу жолунда бет келишүүчү кайсы болбосун кошумча тоскоолдуктарды жоюу ыкмаларын изилдеп чыгуусу керек.

ДАТТАНУУЛАРДЫ КАРООНУН МАМЛЕКЕТТИК ЭМЕС МЕХАНИЗМДЕРИ

28. Мамлекеттер адам укуктарын ишкердик ишмердикке байланышкан бузуулардын жыйынтыгындагы зыяндын ордун толтуруу менен алектенген даттанууларды кароонун мамлекеттик эмес эффективдүү механизмдерине жетүүгө көмөктөшүү мүмкүнчүлүгүн кароолору керек.

Түшүндүрмө

Даттанууларды кароонун мамлекеттик эмес механизмдеринин бири, ишканалар тарабынан өз алдынча же кызыкдар тараптар, тармактын ишканаларын бириктирүүчү ассоциациялар же ар кандай кызыкдар тараптардын топтору менен кызматташтыкта түзүлгөн механизмдер болуп саналат. Бул механизмдер соттон тышкары мүнөзгө ээ, бирок бейтарап соттун формасында болушу, диалогго негизделген мамилени карманышы же маданий көз караштан алганда ылайыктуу жана адам укуктарынын процесстерине дал келүүчү нукта өтүшү мүмкүн. Мындай механизмдердин өзгөчө артыкчылыктары ыкчам жеткиликтүүлүк жана укуктук коргоо каражаттарын камсыздоо, чыгымдардын көп эместиги жана/же трансулуттук камтууда турат.

Мындай механизмдердин башка түрлөрү көбүнчө мамлекеттердин адам укуктарын сактоо боюнча өз милдеттенмелерин божомолдонгон бузуулар менен алектенген регионалдык жана эл аралык укук коргоо органдары болуп саналат. Ошону менен бирге алардын айрымдары ошондой эле мамлекеттин өзүнүн ишканалар тарабынан адам укуктарын бузуулардан коргоону камсыздоо милдетин аткарабоо маселелери менен алектенишкен.

Мамлекеттер мындай мүмкүнчүлүктөр тууралуу маалыматтуулукту жогорулатууда позитивдүү роль ойной алат же мамлекеттердин өздөрү тараптан камсыздалып жаткан механизмдер менен катар аларды пайдаланууга жетүүгө көмөктөшүүнүн башка ыкмалары менен көмөктөшө алышат.

29. Даттанууларды оперативдүү карап чыгуу жана зыяндын ордун түздөн-түз толтуруу максатында ишканалар, жагымсыз таасир этүүнүн жабырлануучусу болушу мүмкүн болгон өз алдынча адамдар жана коомдордун кызыкчылыгында даттанууларды оперативдүү деңгээлде карап чыгуунун эффективдүү механизмдерин түзүшү же алардын ишине активдүү катышуусу керек.

Түшүндүрмө

Ишкана тараптан жагымсыз таасир этүүлөрдөн жабыркашы мүмкүн болгон өз алдынча адамдар жана коомдор, оперативдүү деңгээлде даттанууларды кароонун механизмдерине түздөн-түз жетүү мүмкүндүгүнө ээ. Эреже катары, алар ишканалар тарабынан өз алдынча же башка тараптар менен, анын ичинде тиешелүү кызыкдар тараптар менен кызматташтыкта башкарылат. Мындан тышкары, аларга жетүү мүмкүндүгү өз ара ылайыктуу тышкы эксперт же органга кайрылгандан кийин камсыздалышы мүмкүн. Ушул механизмдерге жетүү үчүн даттануу менен кайрылган адам башында башка коргоо каражаттарын колдонуусу талап кылынбайт. Бул механизмдер тиешелүү

маселелерди баалоо жана кайсы болбосун зыяндын ордун толтуруу үчүн ишканага түздөн-түз кайрыла алышат.

Оперативдүү деңгээлде даттанууларды кароо механизмдери ишканалардын адам укуктарын сактоо жоопкерчилигине тиешелүү болгон эки негизги функцияны аткарат.

- Биринчиден, алар ишкананын адам укуктарына талаптагыдай кам көрүү боюнча учурдагы ишмердигинин алкагында адам укуктарына жагымсыз таасир этүү учурларын аныктоону камсыз кылат. Бул максатта алар ишкананын ишмердигинин өзүнө түздөн-түз тийгизген таасирин башынан өткөрүп жаткан тараптарга, аларга жагымсыз таасир тийип жатат же тиет деп эсептеген учурларда өздөрүнүн тынчсыздануулары тууралуу билдирүү мүмкүнчүлүгүн беришет. Мындан тышкары тенденцияларды жана ишкананын даттанууларынын мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн талдоо жолу менен системалуу көйгөйлөрдү аныктап жана өз тажрыйбасын талаптагыдай түрдө адаптациялай алышат.
- Экинчиден, даттануулардын маанисин териштирген соң бул механизмдер аларды карап чыгууга жана жагымсыз таасирден болгон зыяндын ордун эрте баскычында ишкананын өзү тарабынан толтурууга жана ошону менен келтирилген зыяндын тереңдешине жана даттануулардын көбөйүп жаткан агымына жол бербөөгө мүмкүнчүлүк берет.

Мындай механизмдер үчүн адам укуктарынын болжолдонгон бузулуусуна доомат коюлушу же даттануу берилүүсү талап кылынбайт; алардын конкреттүү максаты – жагымсыз таасирге дуушар болушу мүмкүн болгон тараптардын кайсы болбосун мыйзамдуу тынчсызданууларын аныктоо. Эгерде мындай тынчсыздануулар аныкталбаса же жоюлбаса, убакыттын өтүшү менен алар олуттуу кагылышуулардын жана адам укуктарынын бузулууларынын себеби болушу мүмкүн.

Даттанууларды оперативдүү деңгээлде карап чыгуу механизмдеринин тажрыйбалык эффективдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн алар белгилүү бир критерийлерге жооп берүүгө тийиш (31-принцип). Мындай критерийлерди сактоо үчүн даттанууларды карап чыгуу механизмдери масштабдар, ресурстар, тармактык, маданий жана башка параметрлер менен шартталган керектөөлөргө жараша эң эле ар кандай формаларга ээ болушу мүмкүн.

Даттанууларды оперативдүү деңгээлде карап чыгуу механизмдери кызыкдар тараптардын кыйла кеңири өз ара аракеттенишүүсүнүн жана жамааттык келишимдерди түзүү процесстеринин маанилүү кошумча аспекти болушу мүмкүн, бирок алардын бирөөсүнүн дагы ордун алмаштыра албайт. Аларды эмгек талаштарын чечүүдө мыйзамдуу

профсоюздардын ролуна доо кетирүү максатында, ошондой эле даттанууларды кароонун соттук же башка соттук эмес механизмдерин пайдалануу мүмкүндүгүн жабуу үчүн колдонууга болбойт.

30. Адам укуктары жаатындагы ченемдерди сактоого негизделген тармактык, көп тараптуу жана башка биргелешкен демилгелер даттанууларды кароонун эффективдүү механизмдеринин бар болуусун камтууга тийиш.

Түшүндүрмө

Адам укуктарына байланышкан ченемдер аларды жүрүм-турум кодекстерине, ишмердүүлүктүн жыйынтык берүүчү стандарттарына, профсоюздардын жана трансулуттук корпорациялардын ортосундагы глобалдуу алкактык макулдашууларга жана окшош программалык документтерге киргизүү жолу менен тармактык түзүмдөр өзүнө көп тараптуу жана башка биргелешкен демилгелер менен кабыл алган милдеттенмелерде барган сайын көбүрөөк чагылдырылып жатат.

Мындай биргелешкен демилгелер натыйжалуу механизмдердин бар болуусун камсыз кылууга тийиш, анын алкагында таасирге дуушар болгон тараптар же алардын мыйзамдуу өкүлдөрү алардын пикиринде тиешелүү милдеттенмелер аткарылбай калган учурда өздөрүнүн тынчсыздануулары тууралуу билдире алат. Мындай демилгелердин мыйзамдуулугу эгерде алар мындай механизмдерди түзбөсө коркунуч астында калышы мүмкүн. Бул механизмдер жекече дагы, ошондой эле жамааттык тартипте тиешелүү демилгенин алкагында түзүлүшү мүмкүн. Бул механизмдер отчеттуулукту жана адам укуктарына жагымсыз таасир этүүдөн келип чыккан зыяндын ордун толтуруу үчүн мүмкүнчүлүктү камсыз кылууга тийиш.

ДАТТАНУУЛАРДЫ КАРООНУН СОТТОН ТЫШКАРЫ МЕХАНИЗМДЕРИНИН ЭФФЕКТИВДҮҮЛҮК КРИТЕРИЙЛЕРИ

31. Даттанууларды кароонун мамлекеттик жана мамлекеттик эмес механизмдеринин эффективдүүлүгүн камсыз кылуу максатында төмөнкүлөргө кепилдик берүү керек:

а) легитимдүүлүк: ушул механизмдер, алардын даттанууларды карап чыгуу процесстеринин адилеттүүлүк көз карашынан алгандагы отчеттуулугу арналган кызыкдар тараптардын тобу тараптан ишенимди пайда кылуусу;

б) жеткиликтүүлүк: ушул механизмдер арналган кызыкдар тараптардын бардык топторунун маалыматтуулугун камсыз кылуу

жана тараптарга жетүүгө өзгөчө түрдөгү тоскоолдуктар жолтоо болуп жаткан талаптагыдай жардамдарды көрсөтүү;

с) божомолдоого мүмкүндүк: ар бир баскычты өтүүнүн болжолдуу мөөнөттөрүн көрсөтүү менен так жана түшүнүктүү процедураларды камсыз кылуу, ошондой эле процесстин орун алган түрлөрүнө жана жыйынтыктарына жана чечимдерди аткарууну контролдоо ыкмаларына карата ачыктык киргизүү;

d) адилеттүүлүк: жабыр тарткан тараптар адилеттүүлүк, маалыматтуулук жана урматтоо принциптеринин негизинде даттануу берүү процессине катышуу үчүн зарыл болгон маалымат булактарына, консультацияларга жана эксперттик билимдерге аң-сезимдүү жетүү мүмкүндүгүнө ээ болуусун камсыз кылууга умтулуу;

е) транспаренттүүлүк: даттанууну кароо процессинин тараптарына анын жүрүшү тууралуу маалымат берүү жана анын натыйжалуулугуна ишенимди чыңдоо максатында жыйынтыктуулук механизми тууралуу жетиштүү маалымат берүү жана таасирге дуушар болгон ачык кызыкчылыктарды камсыз кылуу;

f) адам укуктары жаатындагы ченемдерге дал келүү: эл аралык таанылган адам укуктарын укуктук коргоо каражаттарынын жана жыйынтыктоочу чечимдердин дал келүүсүн камсыз кылуу;

g) тынымсыз окутуу булагы: механизмди жакшыртуу жана болочоктогу даттануулардын жана зыян келтирүүлөрдүн алдын алуу үчүн зарыл болгон сабактарды аныктоо максатында тиешелүү чараларды талдоо;

Оперативдүү деңгээлдеги механизмдер ошондой эле төмөнкүдөй болууга тийиш:

h) өз ара аракеттенишүүгө жана диалогго негизделүүгө: ушул механизмдер арналган кызыкдар тараптардын топтому менен аларды түзүү жана алардын иштөө натыйжалуулугунун маселелери боюнча консультацияларды өткөрүү, ошондой эле даттанууларды карап чыгуу жана алар боюнча чечимдерди кабыл алуу ыкмасы катары диалогго көңүл буруу.

Түшүндүрмө

Даттанууларды кароо механизми, эгерде ушул механизм арналган адамдар, ал тууралуу билип, ага ишенип жана аны пайдалана ала турган учурда гана өзүнүн максатына жооп бере алат. Бул критерийлер даттанууларды кароонун соттон тышкары механизмдин түзүү, кайра карап чыгуу же баалоо үчүн аны тажрыйба жүзүндө эффективдүү иштешин камсыз кылуу үчүн контролдук параметрлерди берет. Даттанууларды кароонун начар иштелип чыккан же начар иштеген механизмдери таасирге дуушар болгон тараптарга өзүнүн алсыздыгын жана аларга карата урматсыздыкты дагы көбүрөөк сезүүнү пайда кылуу менен канааттанбоочулукту тереңдетиши мүмкүн.

Биринчи жети критерий кайсы болбосун мамлекеттик жана мамлекеттик эмес бейтарап же диалогго негизделген механизмдерге ылайыктуу. Сегизинчи критерий иштөөсүнө ишкана түртү берип жаткан оперативдүү деңгээлдердеги механизмдерге тиешелүү.

“Даттанууларды карап чыгуу механизми” термини ушул документте техникалык-юридикалык мааниде колдонулат. Бул термин өзү, аны конкреттүү механизмге колдонгон учурда дайыма эле туура же орундуу болушу мүмкүн эмес, бирок натыйжалуулук критерийлери бардык учурларда өзгөрбөгөн боюнча кала берет. Конкреттүү критерийлерге карата түшүндүрмө төмөнкү болуп саналат:

а) ушул механизм арналган кызыкдар тараптар, эгерде аны колдонууну чечишсе, ага ишенүүгө тийиш. Даттанууларды карап чыгуу процессинин катышуучулары аны адилеттүү жүргүзүүгө кийлигишпөөсүн камсыз кылуу, кызыкдар тараптардын ишенимин чыңдоонун өтө маанилүү факторлорунун бири болуп саналат;

б) жетүү үчүн тоскоолдуктар механизм тууралуу маалыматтын жетишсиздиги, тил билбегендик, сабаттуулуктун төмөнкү деңгээли, чыгымдардын көлөмү, жайгашкан жери же репрессияларга дуушар болуудан чочулоо болушу мүмкүн;

с) механизмге ишенимди жана анын суроо-талапка ээ болуусун камсыз кылуу үчүн алар тарабынан сунушталган процедуралар тууралуу жалпыга жеткиликтүү маалыматты жайылтуу керек. Мүмкүнчүлүккө жараша ар бир баскыч үчүн бөлүнгөн мөөнөттөрдү сактоо керек, ошол эле учурда айрым учурларда ийкемдүүлүктү көрсөтүү талап кылынышы мүмкүн;

д) ишканалардын жана жабыркаган тараптардын ортосунда даттануулар жана талаштар бар болгон учурда, акыркылар көп учурда маалыматка же эксперттик кызматтарга жетүү үчүн кыйла аз мүмкүнчүлүктөргө ээ болушат жана аларды төлөө үчүн финансы ресурстары жок болгон учурлар сейрек эмес. Мындай теңсиздик жоюлбаган учурларда адилеттүү процесс

жүргүзүү жана аны ошондой эле кабыл алуу мүмкүнчүлүктөрү азаят, ошондой эле туруктуу чечимдерди кабыл алууну издөө татаалдашат;

е) тараптар менен жеке даттанууларды кароонун жүрүшү тууралуу маселе боюнча маалыматтарды үзгүлтүксүз алмашып туруу процесске болгон ишенимди сактоо үчүн орчундуу мааниге ээ болушу мүмкүн. Балким көп сандаган кызыкдар тараптарга статистикалык маалыматтарды, топтолгон тажрыйбанын мисалдарын жана айрым учурларды карап чыгуу жөнүндө толугураак маалымат жайылтуу мисалдары аркылуу маалымат берүүдө көрүнүүчү механизмдин жыйынтыктуулук маселелериндеги транспаренттүүлүк анын легитимдүүлүгүн тастыктоо жана ага болгон кеңири ишенимди колдоо үчүн орчундуу мааниге ээ болушу мүмкүн. Ошол эле учурда зарылчылык болгондо тараптардын ортосундагы диалогдо, ошондой эле анын өз алдынча катышуучуларынын жеке маалыматтарына тиешелүү маселелерде купуялуулукту камсыз кылуу керек;

ф) даттануулар укук коргоо көз карашынан түзүлбөгөн учурлар сейрек эмес жана алардын көпчүлүгүндө алгач адам укуктарынын маселелери козголбойт. Буга карабастан, карап чыгуунун жыйынтыктары адам укуктары үчүн мааниге ээ болгон учурларда, алар эл аралык таанылган адам укуктарынын нугунда кабыл алынуусун камсыз кылуу керек;

г) даттануулардын мезгилдүүлүгүн, мүнөзүн жана себептерин үзгүлтүксүз талдоо, механизмди башкарган мекемеге келечекте зыяндын алдын алуу максатында өзгөртүү керек болгон программаларды, процедураларды же тажрыйбаны аныктоого жана коррекциялоого мүмкүнчүлүк бериши мүмкүн;

h) кызыкдар тараптардын топтору менен даттанууларды карап чыгуу механизмдин ишинин жыйынтыктуулугун камсыз кылуу жана иштеп чыгуу маселелери боюнча өз ара аракеттенишүү ушул топтордун керектөөлөрүн канааттандырууга, аны ушул топтордун тажрыйбада колдонуусуна жана механизмдин ийгиликтүү иштөөсүндө жалпы кызыгуунун келип чыгышына түрткү бериши мүмкүн.

Ишкана бир эле учурда легитимдүү түрдө даттануулардын объектиси болбогондуктан жана аларды карап чыгуу боюнча чечимдерди бир тараптуу тартипте кабыл ала албагандыктан, бул механизмдердин негизги милдети диалог жолу менен макулдашылган чечимдерге жетишүү болууга тийиш. Эгерде бейтарап соттун чечими керек болсо, мындай чечим легитимдүү, көз карандысыз бейтарап механизм аркылуу кабыл алынууга тийиш.